

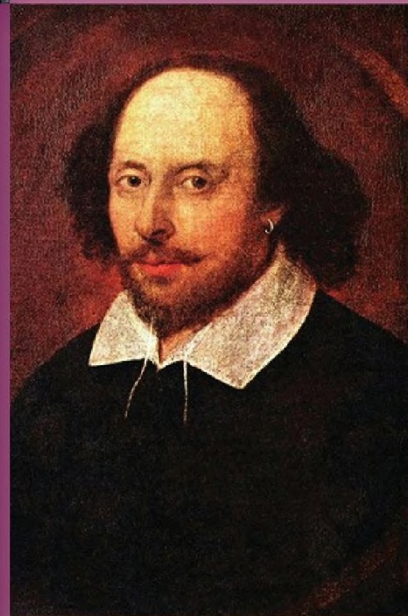

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

7

ՄԱՍ 2

ԳԱԳԻԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, ԱՐԱՄ ՆԱԶԱՐՅԱՆ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

7-րդ
ԴԱՍԱՐԱՆ

*Դասագիրք հանրակրթական
հիմնական դպրոցի համար*

Մաս 2

Վերահրատարակություն

ԶԱՆԳԱԿ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ • 2019

Երաշխավորված է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության կողմից

ՀՏԴ 373.5:93/94(075.3)
ԳՄԴ 63.3գ72
Հ 422

Խմբագիրներ՝ ԱՐԱՄ ՔՈՍՅԱՆ
Պատմագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
ԱՐԱՄ ՆԱԶԱՐՅԱՆ
Պատմագիտության թեկնածու

Հեղինակներ՝ ԳԱԳԻԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Պատմագիտության թեկնածու, դոցենտ
(§§14-17, 19, 20, 23-27)
ԱՐԱՄ ՆԱԶԱՐՅԱՆ
Պատմագիտության թեկնածու
(§§14, 18, 21-23, 27, III-V բաժինների ամփոփումներ)

Մեթոդական մասի հեղինակ՝ ԱՐՄԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
Պատմաբան, մանկավարժ
(մեթոդական ապարատ, ժամանակագրություն, բառարան)

Հարությունյան Գ.
Հ 422 ՀԱՄԱՋԵՆԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ: ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ: Դասագիրք հանրակրթական հիմնական դպրոցի 7-րդ դասարանի համար / Գ. Հարությունյան, Ա. Նազարյան.— Եր.: «Ջանգակ» հրատ., 2019.
Մաս 2.— 88 էջ:

ISBN 978-9939-68-712-4

ՀՏԴ 373.5:93/94(075.3)
ԳՄԴ 63.3գ72

© «Ջանգակ 97» ՍՊԸ, 2019
© Գ. Հարությունյան, 2019
© Ա. Նազարյան, 2019
© ԳՏՀՏԵՀ, 2019

Հեղինակային բոլոր իրավունքները պաշտպանված են:

Գրքում օգտագործված նկարներ
(հապավումներ՝ ն — ներքև, վ — վերև, ա — աջ, ծ — ձախ)

Էջ 77՝ Տորդ Մադոբս Բրաուն. «Ձոն Ուիկիիֆն ընթերցում է Աստվածաշնչի իր թարգմանությունը», էջ 78՝ Կարլ Գուստավ Հեյքլիստ. «Ցան Հուսի ողջակիզումը», էջ 84՝ Ժյուլ Էժև Լենկո. «Ժամնա դ'Արկլը Օռլեանի արշավան ժամանակ», էջ 85 (ն)՝ Ժան դու Տիե. «Լյուդովիկոս XI», էջ 89՝ Ադամ Ստեֆանովիչ. «Կոստյոյի մարզը», էջ 90՝ Ջաուստ Զոնարո. «Կոստանդնուպոլսի գրափոփումը», էջ 93 (վ)՝ Ադոլֆ Իվոն. «Կոստյոյի ճակատամարտը», էջ 95՝ Վիկտոր Վասնեցով. «Ցար Իվան Մեծը», էջ 96՝ Պյոտր Կորովին. «Իվան IV-ի Կազանի պարիսպների պակ», էջ 104՝ Էդվին Լորդ Ուիլքս. «Կոստյոյի մզկիթի ներսույթը», էջ 106՝ © Zereshk, էջ 108՝ Ջենարիե Բեյլիսի. «Օսմանյան սուլթան Մեհմեդ II-ի դիմանկարը», էջ 113 (ն)՝ © David Castor, էջ 114՝ Չժան Սյուան. «Երազդի զարնանային գրասանրը», էջ 116՝ © Philip Larson, էջ 117 (վ)՝ Ֆոտոգրաֆեր Նո Տակադզու. «Մինասերտ Կոնստանտինոպոլ», (ն) Կանո Տանու. «Տոբուզապա Բեյասու», էջ 123՝ Լուիս Փոասզ. «Կոստանդնուպոլսի ժամանակ է Ամերիկոս», էջ 124 (ն)՝ Էռնեստո Կազանովա. «Վասիտ դա Գաման նավախեղին», էջ 125՝ © Kurz and Allison, էջ 134 (վ)՝ Լուկաս Բրանիչ Ավագ. «Մ. Լյուդեբրի դիմանկարը», (ն) Պաուլ Թունան. «Լյուդեբրն սյրում է գրքերը», էջ 136 (վ)՝ Հանս Հոլբայն Կրտսեր. «Հենրի VIII-ի դիմանկարը», էջ 137՝ Պետեր Բուրենս. «Սույր Բզնայիտու Լոյդաս», էջ 138՝ Պասկալ Կատի. «Տրիդենտի ժողովը», էջ 140՝ Տիցիան. «Տիլիպ II», էջ 143՝ Ջերարդ Տերբորխ. «Մյունստերի պալատական պալատի փակաբացումը», էջ 146 (վ)՝ Ջոն Վանդերբանկ. «Տրեմայա Բեկրոնի դիմանկարը», (ն) Է. Տերարի. «Տորթանո Բրունոյի դատավարությունը», էջ 147՝ Ջուզեպե Բերարինի. «Գալիլեո Գալիլեյն ու՝ Աննեդիի դոժը», էջ 148՝ Տրանս Հալա. «Դեկարտի դիմանկարը»:

Հրատարակչության տնօրեն՝ Էմին Մկրտչյան
Տեխնիկական խմբագիր՝ Նվարդ Փարսադանյան
Համակարգչային ձևավորումը՝ Լալա Հովսեփյանի, Գրիգորի Հարությունյանի
Շաղկիկի համակարգչային ձևավորումը՝ Արմիկ Հակոբյանի
Սրբագրիչ՝ Լուսինե Դավթյան

Տպագրությունը՝ օֆսեր: Չափսը՝ 70x100/16: Թուղթը՝ օֆսեր: Ծավալը՝ 5,5 տա, մամուլ
Տառատեսակը՝ «GHEA AspetScool»: Պայմանագիր՝ 03/Հ՝ 19: Տպաքանակը՝ 36 279

«ԶԱՆԳԱԿ» հրատարակչություն
ՀՀ, 0051, Երևան, Կոմիտասի պող. 49/2, հեռ.՝ (+37410) 23 25 28, էլ. փոստ՝ info@zangak.am
Էլ. կայքեր՝ www.zangak.am, www.book.am, ֆեյսբուքյան կայքէջ՝ www.facebook.com/zangak

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

III ԲԱԺԻՆ

ՄԻՋՆԱԴԱՐԻ ՄԱՅՐԱՄՈՒՏԸ

§14. ԳԱՍԱՅԻՆ ՄԻԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	72
§15. ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ	77
§16. ՀԱՐՅՈՒՐԱՄՅԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ	82
§17. ԲՅՈՒՋԱՆԴԻԱՅԻ ԱՆԿՈՒՄԸ	87
§18. ՈՒՌՍԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱՑՎԱԾ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ.....	92
III ԲԱԺԻՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄ	99

IV ԲԱԺԻՆ

ԱՐԵՎԵԼՔԻ ԵՐԿՐՆԵՐԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՈՒՄ

§19. ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԽԱԼԻՖԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	101
§20. ՔՈՉՎՈՐԱԿԱՆ ԿԱՅԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....	106
§21. ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԸ IV–XVII ԴԱՐԵՐՈՒՄ	110
§22. ՉԻՆԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ՃԱՊՈՆԻԱՆ ՄԻՋՆԱԴԱՐՈՒՄ.....	115
IV ԲԱԺԻՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄ	121

V ԲԱԺԻՆ

ՆՈՐ ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

§23. ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՄԵԾ ՀԱՅՏՆԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	123
§24. ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ	130
§25. ՈՒԵՖՈՐՄԱՑԻԱ	135
§26. ՆՈՐ ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԾՆՈՒՆԴԸ	141
§27. ՆՈՐ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ	146
V ԲԱԺԻՆ ԱՄՓՈՓՈՒՄ	150

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ԻՐԱԳԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ (ՄԱՍ 2).....	152
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԵԶՐԵՐԻ (ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ) ԲԱՌԱՐԱՆ	153

§ 14. ԴԱՍԱՅԻՆ ՄԻԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՎԱՏԱՏԻՐԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ
ԱՆԿՈՒՄԸ

Արևմտյան Եվրոպայում *XIV դարի վերջից ավաբարարիությունը սկսեց անկում ապրել*: Այն ուղեկցվում էր տնտեսական ճգնաժամով և բնակչության թվաքանակի կրճատումով:

Տնտեսության անկումն առաջին հերթին նկատվում էր գյուղատնտեսության մեջ: Գյուղացու աշխատանքը դարձել էր քիչ արդյունավետ: *Գյուղացիների մեծ մասը ճորտացվել էր*, ամրացվել տիրոջ հողին: *Ճորտ գյուղացիները* առանց տիրոջ թույլտվության չէին կարող հեռանալ նրա տարածքից: Բռնության միջոցները, որ կիրառում էին ավատատերերը գյուղացիների նկատմամբ, չէր ապահովում տնտեսության աճ: *Հարկադիր աշխատանքը սպառել էր իրեն*: Գյուղացիները մշտապես պայքարում էին տերերի դեմ, տեղի ունեցան հզոր գյուղացիական ապստամբություններ:

Անկում էր ապրում նաև արհեստագործությունը: Համքարային կանոնադրությունը, որը սահմանում էր արտադրանքի քանակը և որակը, խանգարում էր արտադրության հետագա ընդլայնմանը:

Գյուղացիների աշխատանքը ավաբարարիոջ հողում

ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ

Անկումը կասեցնելու և դրությունը բարելավելու համար *ավադանները միջոցներ* գտան: *Մի դեպքում՝* նրանք իրենց հողերը բաժանում էին գյուղացիներին: Վերջիններս ստացած բերքի մի մասը տալիս էին տիրոջը, մնացածը՝ ինքնուրույն տնօրինում: *Մյուս դեպքում՝* ավատատերերը հողը մշակելու համար օգտագործում էին *վարձու աշխատողների*: Այս ամենի շնորհիվ *գյուղացիները սկսեց վերականգնվել*:

Այժմ գյուղացիները նաև *հնարավորություն ստացան ազատվելու ճորտական վիճակից*: Փրկագին վճարելով՝ նրանք կարող էին փոխել բնակության վայրը, ազատորեն ամուսնանալ և ժառանգել գույք: Սակայն հողային սեփականության իրավունքը դեռևս պատկանում էր ավատատիրոջը:

Կյանքը քաղաքում նույնպես փոխվում էր: Առաջացան մանուֆակտուրաներ: *Մանուֆակտուրան ձեռքի աշխատանքի վրա*

*Աշխատանքը
մանուֆակտուրայում*

հիմնված նոր տիպի ձեռնարկություն էր: Այդտեղ կար աշխատանքի բաժանում, և աշխատում էին վարձու բանվորներ:

Քաղաքների զարգացման հետևանքով աճում էր քաղաքային բնակչության թվաքանակը: *Քաղաքը դառնում էր հասարակության անտեսական և մշակութային կյանքի կենտրոն:*

Հասարակությունն արդեն բաղկացած էր ոչ միայն ազնվականներից, հոգևորականներից և գյուղացիներից, այլև քաղաքացիներից: *Նրանք էլ կազմում էին ավարտարիական հասարակության չորս դասերը:*

ԴԱՍԱՅԻՆ ՄԻԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՑՈՒՄԸ

Ավատատիրական հասարակությունում տեղի ունեցող փոփոխությունները նպաստեցին, որ ձևավորվի *նոր տիպի պետություն:*

Տնտեսության անկման հետևանքով պետության գլուխ կանգնած թագավորները ֆինանսական միջոցների (դրամի) պակաս էին ունենում: Խնդրի լուծման նպատակով նրանք դիմում էին հասարակության դասերի օգնությանը, առաջին հերթին՝ քաղաքացիներին:

Դասերը թագավորի պահանջները քննարկում էին իրենց ներկայացուցիչների ժողովում: Քանի որ ֆինանսների խնդիր հաճախ էր առաջանում, *թագավորին կից սրեղծվեց դասերի ներկայացուցիչների ընդհանուր ժողով:* Շուտով երկրի համար կարևոր օրենքներն ու որոշումները նույնպես սկսեցին քննարկվել և հաստատվել այդ ժողովներում:

Առաջացավ իշխանության նոր մարմին՝ դասային ներկայացուցիչների ժողովը: Եթե մինչ այդ թագավորը միանձնյա էր որոշում կայացնում, ապա այժմ նրա որոշումների և օրենքների մի մասը հաստատում էր ներկայացուցչական ժողովը: *Այսպես ձևավորվեց նոր տիպի պետություն,* որը ստացել է դասային միապետություն անունը:

ԳԱՍԱՅԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎՆԵՐԸ ԵՎ ԲՈՊԱՅՈՒՄ

Առաջինը նման ժողով սկսեց ձևավորվել *Անգլիայում* դեռևս XIII դարում: Անգլիական դասային ներկայացուցիչների ժողովը կոչվեց *պառլամենտ (խորհրդարան)*: Այն ուներ երկու պալատ՝ Լորդերի և Համայնքների: *Լորդերի (վերին)* պալատում նիստեր էին անցկացնում բարձրաստիճան հոգևորականները և բարոնները, իսկ *Համայնքների (ստորին)* պալատում՝ ասպետները և քաղաքացիները:

Ֆրանսիայում դասային միապետությունը ձևավորվեց Հռոմի պապի հետ պայքարի արդյունքում: Ֆրանսիական եկեղեցու և պապական արքունիքի փոխհարաբերությունների հետ կապված խնդիրները քննարկելու համար *Ֆիլիպ IV Գեղեցիկ արքան 1302 թ. հրավիրեց դասերի ներկայացուցիչների ժողով:* Այն կոչվեց *Գլխավոր շտաբներ (դասեր)*: Կազմված էր *երեք պալատներից՝* հոգևորականության, ազնվականության և քաղաքների ներկայացուցիչներից:

Դասային ներկայացուցիչների ժողովներ առաջացան նաև այլ երկրներում: Օրինակ՝ *Գերմանիայում* այն կոչվեց *ռայխստագ, Իսպանիայում՝ կորտեսներ:*

Անգլիական խորհրդարան

Լորդերի պալատը

Համայնքների պալատը

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ովքեր էին ճորտերը:
2. Ներկայացրե՞ք ավատատիրական հասարակության անկման դրսևորումները:
3. Ինչ միջոցներ կիրառեցին ավատատերերը՝ դրությունը բարելավելու համար:
4. Ինչ ազատություններ ստացան ճորտ գյուղացիները:
5. Ինչ է մանուֆակտուրան:
6. Թվարկե՞ք այս ժամանակաշրջանի հասարակության հիմնական դասերը:
7. Ինչպե՞ս է առաջացել դասային միապետությունը: Փորձե՞ք գծապատկերի տեսքով ներկայացնել այն:
8. Ինչ էին կոչվում Անգլիայում և Ֆրանսիայում ձևավորված դասային ներկայացուցչական ժողովները: Եվրոպական ուրիշ ինչ երկրներում առաջացան նման ժողովներ:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Ճորտ, ազատ տեղաշարժվելու իրավունք, մանուֆակտուրա, դասային ներկայացուցիչների ժողով, դասային միապետություն, խորհրդարան, Լորդերի պալատ, Համայնքների պալատ, Ֆիլիպ IV Գեղեցիկ, Գլխավոր շտատներ, ռայխստագ, կորտեսներ

§ 15. ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ

«ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐԵՏԻԿՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ»

Ժամանակակից Եվրոպայի ազգային լեզուների ձևավորումը սկսվել էր դեռ վաղ միջնադարում: Ինչպես գիտեք, կաթոլիկ եկեղեցու արարողությունները կատարվում էին հավատացյալ ժողովուրդների մեծ մասի համար անհասկանալի լատիներենով: Տարբեր երկրներում փորձում էին եկեղեցական ժամասացությունը կատարել մայրենի լեզվով:

Իսկ *XIV դ. սկզբին ձևավորվեց եկեղեցին պետությունից անջատելու ուսմունքը*: Այսպես՝ Օքսֆորդի համալսարանի պրոֆեսոր *Ջոն Ուիկլիֆը* կարծում էր, որ Հռոմի պապերը իրավունք չունեն խառնվելու անգլիական թագավորության և եկեղեցու գործերին: Նա *ծրագրում էր սրեղծել Հռոմից անկախ անգլիական եկեղեցի*, որի գլուխ կանգնելու էր Անգլիայի թագավորը: Ուիկլիֆի

Ջոն Ուիկլիֆն ընթերցում է Աստվածաշնչի իր թարգմանությունը

Նախաձեռնությամբ Աստվածաշունչը թարգմանվեց անգլերեն:

1381 թ. Ուիկլիֆի ուսմունքը հռչակվեց իբրև ազգային հերետիկոսություն, քանի որ այն փորձում էր ստեղծել ազգային եկեղեցի: Ի վերջո ինկվիզիցիան հասավ նրան, որ Ուիկլիֆի ոսկորները գերեզմանից հանեցին և խարույկի վրա այրեցին:

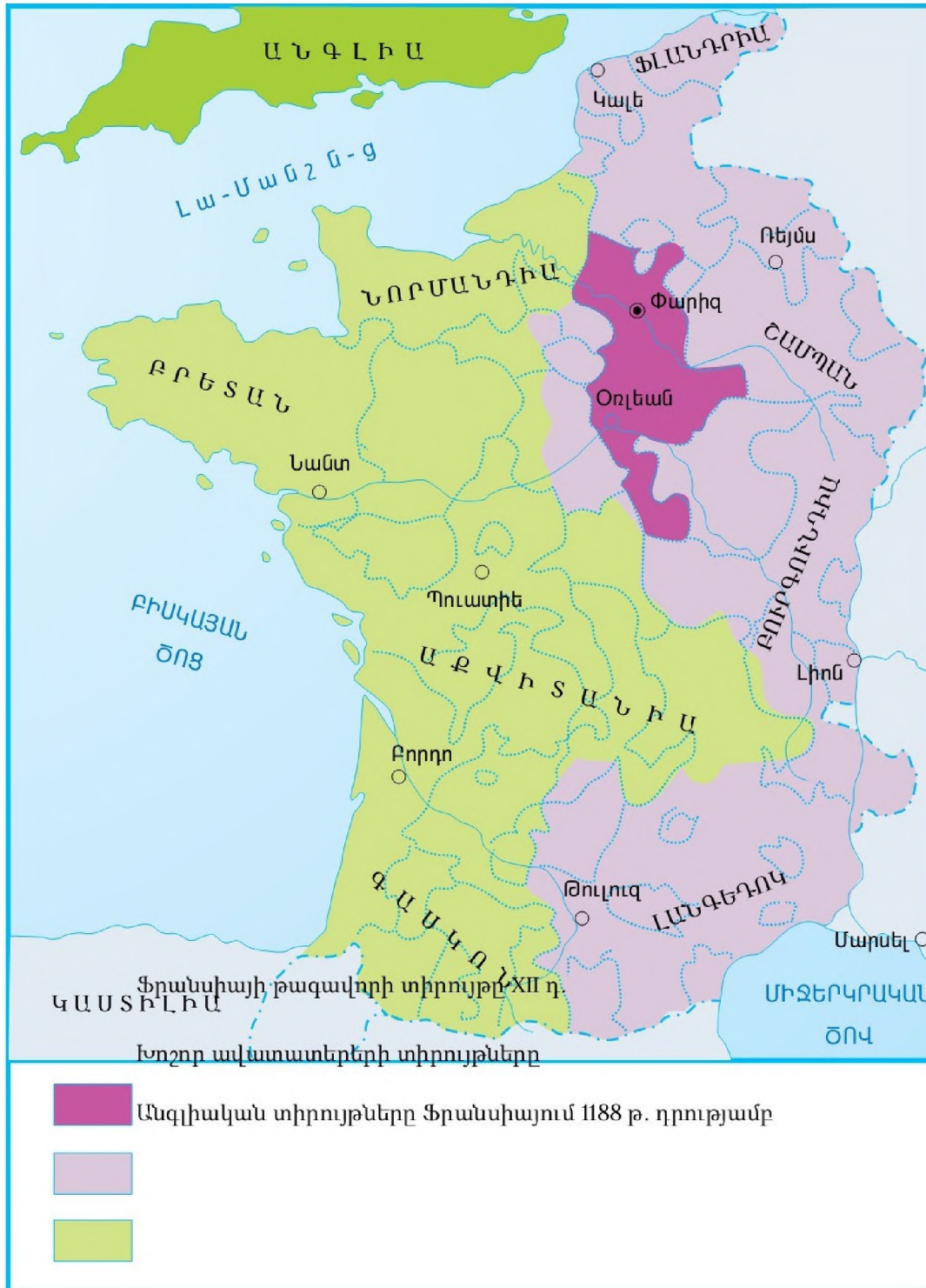
Պրահայի համալսարանի պրոֆեսոր Յան Հուսը հանդես եկավ պապերի աշխարհիկ իշխանության և եկեղեցու հարստացման դեմ: Նա Աստվածաշունչը թարգմանեց չեխերեն և ձգտում էր ստեղծելու չեխական ազգային եկեղեցի: Բանավեճի համար Հուսին հրավիրեցին եկեղեցական ժողով: Այստեղ նրան դատապարտեցին որպես հերետիկոսի և 1415 թ. ողջակիզեցին խարույկի վրա:

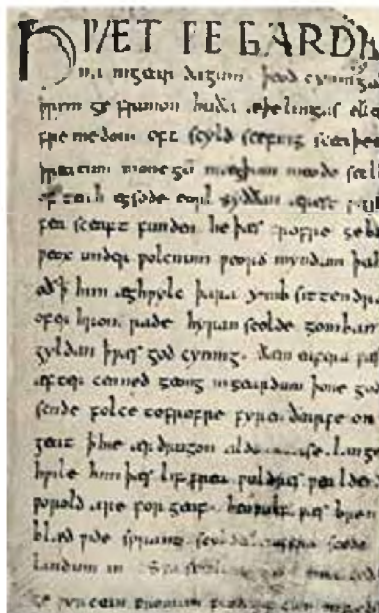
«Ազգային հերետիկոսությունները» հող նախապատրաստեցին Եվրոպայի տարբեր երկրներում *ազգային եկեղեցիների առաջացման համար:*

Յան Հուսի
ողջակիզումը

Ֆրանսիական ազգային պետության կազմավորումը

Հին անգլերենով գրված պոլսի
ձեռագիր հայրված

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՌԱՋԱՑՈՒՄԸ

Ժողովուրդների (ցեղերի) տեղաշարժերը Եվրոպայում XI դարից հետո հիմնականում դադարեցին: *Սկսվեց փարբեր սազերի կազմավորման գործընթացը:*

Ազգի կազմավորման կարևորագույն գործոններից մեկը *սազային լեզուն է*: Լեզվի շնորհիվ էր ստեղծվում տվյալ *սազին բնորոշ մշակույթ, հոգևոր ընդհանուր միջավայր և սազային ինքնագիտակցություն*:

Այսպես՝ մինչև XII դարը Անգլիայում խոսում էին տարբեր լեզուներով և բարբառներով: Հետագայում *Լոնդոնի բարբառի հիման վրա ձևավորվեց անգլերենը*: Այն դարձավ խոսակցական և գրական լեզու ամբողջ Անգլիայի համար: 1362 թվականից խորհրդարանի նիստերը և դատական քննարկումները տարվում էին անգլերենով:

Ազգերի կազմավորմանը զուգահեռ Եվրոպայում ձևավորվում էին սազային պետություններ: Ազգային պետությունում բնակչության մեծամասնությունն արդեն խոսում էր նույն լեզվով: Սա նպաստում էր նաև կենտրոնաձիգ թագավորական իշխանության առաջացմանը և ամրապնդմանը:

Ազգային պետության թագավորն այլևս չէր ենթարկվում Հռոմի պապին: XIV դարում ֆրանսիական և անգլիական թագավորները օրենքներ ընդունեցին, որոնք սահմանափակում էին պապերի իրավունքները այդ երկրների նկատմամբ:

Ազգային պետությունների սրբազան ճանապարհին պապականությունը միակ արգելքը չէր: Եվրոպայում դեռ երկար ժամանակ կենսունակ էին նախկին Հռոմեական

կայսրության նման տերություն ստեղծելու ձգտումները: Այսպիսի պետություն էր Սրբազան հռոմեական կայսրությունը: Այն ներառում էր տարբեր ժողովուրդներ և թույլ չէր տալիս, որ նրանք առանձնանան և ստեղծեն ազգային պետություններ:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Երբ էր սկսվել ժամանակակից Եվրոպայի ազգային լեզուների ձևավորումը:
2. Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ էին Եվրոպական ժողովուրդները ձգտում եկեղեցական արարողությունները կատարել մայրենի լեզվով:
3. Ինչո՞ւ Ջոն Ուիկլիֆի ուսմունքը հռչակվեց «ազգային հերետիկոսություն»: Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ նրա հետ այդպես դաժան վարվեցին:
4. Ո՞վ էր Յան Հուսը, և ինչո՞ւ նա դատապարտվեց:
5. Ժողովուրդների (ցեղերի) տեղաշարժերը Եվրոպայում երբ են հիմնականում դադարել:
6. Ո՞ր բարբառի հիմքի վրա է ձևավորվել անգլերենը:
7. Հիմնականում ո՞ւմ դեմ հակամարտության պայմաններում ձևավորվեցին ազգային պետությունները:
8. Թվարկե՞ք ազգային պետությունների առաջացման խոչընդոտները:

Քննարկման հարց

Փորձե՞ք պարզել ազգային լեզուների նշանակությունը ազգային պետությունների ձևավորման գործում:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Ջոն Ուիկլիֆ, ազգային եկեղեցի, «ազգային հերետիկոսություն», Յան Հուս, ազգային լեզու, ազգային պետություն

§ 16. ՀԱՐՅՈՒՐԱՄՅԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ՍԿԻՋԲԸ

Անգլիացի թագավոր
Վիլիելմ I Նվաճող
(1066–1087)

Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև տարածքային վեճերը դարեր շարունակ չէին դադարում: Ի վերջո *դրանք հանգեցրին նրանց միջև երկարատև պայքերագմի:*

Անգլո-ֆրանսիական տարածքային հակամարտությունն առաջացել էր դեռևս XI դարում: Ֆրանսիայի հյուսիսում հաստատված *նորմանների առաջնորդ դուքս Վիլիելմը գրավեց Անգլիան և 1066 թ. իրեն հռչակեց Անգլիայի թագավոր:* Նա Ֆրանսիայի հյուսիսում գտնվող իր Նորմանդիա դքսությունը միացրեց Անգլիային:

Երբ անգլիական գահն անցավ Վիլիելմի թոռ Հենրիխին՝ Ֆրանսիայի *Անժու մարզի* կոմսին, նրա տիրույթները ևս միացվեցին Անգլիային: Հենրիխի կնոջը պատկանող՝ *Արվիպանիայի դքսության* մի մասն էլ, որպես օժիտ, անցավ Անգլիային:

Փաստորեն, Անգլիան Ֆրանսիայում ավելի շատ փարածքներ ուներ, քան ֆրանսիական թագավորները:

Տարածքների համար *հերթական վեճը 1337 թ. վերածվեց պայքերագմի:* Պատմությանն այն հայտնի է *Հարյուրամյա պայքերագմ (1337–1453)* անունով:

1346 թ. անգլիացիները գրավեցին Կալե՝ նավահանգիստը: 1356 թ. *Պուարիե քաղաքի մոտ ֆրանսիացիները կրկին ծանր պարտություն կրեցին:* Ֆրանսիայի թագավորը գերի ընկավ, իսկ երկրի ամբողջ հարավարևմուտքն անցավ Անգլիային:

Հարյուրամյա պատերազմը: Գյուղացիական ապստամբությունները

ՕՈՒԵԱՆԻ ԿՈՒՅՍԸ

Պատերազմը փոփոխական հաջողություններով շարունակվեց նաև հաջորդ դարում: *Անգլիական բանակը 1415 թ.* նոր հարձակում սկսեց և առանց դժվարության *գրավեց Փարիզը*: Կնքված պայմանագրով *Ֆրանսիան կորցրեց իր քաղաքական անկախությունը*:

Ֆրանսիայի անկախության համար սկսվեց *ազատագրական պայքար*: Այն *գլխավորեց ժաննա դ'Արկը*:

Ժաննան գյուղացու աղջիկ էր: Նա հանդգնեց էր, որ Աստված իրեն է ընտրել

Ժաննա դ'Արկը Օռլեանի ազատագրման ժաննակ

Ֆրանսիացիներն ազատագրեցին պաշարված Օռլեանը 1429 թ. մայիսի 8-ին (այդ օրը այժմ էլ տոնվում է Օռլեանում): Հարյուրամյա պատերազմից քիչ անց Կառլոս VII-ը, հասարակական կարծիքի ճնշման տակ, վերանայեց ինկվիզիցիայի վճիռը, և ժաննան անմեղ ճանաչվեց:

Ֆրանսիան ազատագրելու համար: Ժաննան հանդիպեց ֆրանսիական գահագրկված Կարլոս VII թագավորի հետ և համոզեց զորք տրամադրել՝ պաշարված Օռլեանը ազատագրելու համար:

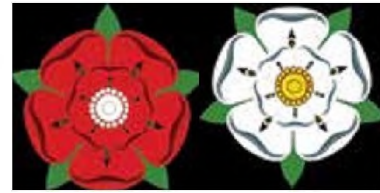
Ֆրանսիական բանակը Ժաննայի գլխավորությամբ 1429 թ. ազատագրեց Օռլեանը: Ժաննային սկսեցին անվանել *Օռլեանի կույս*: Այնուհետև նա *Կարլոսին* ուղեկցեց Ռեյմս քաղաք, որտեղ վերջինս *օծվեց Ֆրանսիայի թագավոր*: Այսպիսով՝ Ֆրանսիայի անկախությունը վերականգնվեց:

Կոնպիենի մոտ 1430 թ. Ժաննան գերի ընկավ: Անգլիացիները նրան հանձնեցին ինկվիզիցիայի դատարանին, որը Ժաննային մեղադրեց հերետիկոսության և կախարդության մեջ: Հաջորդ տարի *19-ամյա Ժաննային ողջակիզեցին խարույկի վրա*:

Պատերազմը շարունակվեց նոր ուժով: Ֆրանսիացիները հասան հաջողության և վերանվաճեցին կորցրած տարածքները: *1453 թ. կնքված հաշտության պայմանագրով պատերազմն ավարտվեց*: Ֆրանսիայում անգլիացիներին մնաց միայն Կալե նավահանգիստը:

ՖՐԱՆՍԻԱՅԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄԸ

Հարյուրամյա պատերազմում տարած հաղթանակը բարենպաստ պայմաններ ստեղծեց Ֆրանսիայի քաղաքական միավորումն ավարտելու համար: Այս խնդիրը հաջողությամբ լուծեց *Լյուդովիկոս XI-ը (1461-1483)*: Նրա գլխավոր հակառակորդն էր Բուրգունդիայի դուքս Կարլոս Խիզախը: Վերջինս փորձում էր ստեղծել Ֆրանսիայից

Հարյուրամյա պատերազմից հետո Անգլիայում պայքար սկսվեց հանուն իշխանության: Այն հայտնի է Կարմիր և Սպիտակ վարդերի պատերազմ անունով: Իշխանության համար պայքարում էին Յորքի դուքսերը՝ Թյուրոնները, որոնց զինանշանի վրա պատկերված էր սպիտակ վարդ: Նրանք կռվում էին իշխող Լանքաստերների (սրանց զինանշանի վրա պատկերված էր կարմիր վարդ) դեմ: Երեսուն տարի տևած պատերազմից հետո իշխանությունը գրավեց Թյուրոնների տոհմը:

Լյուդովիկոս XI

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

անկախ Բուրգունդիա պետությունը: Սակայն բուրգունդցիները պարտություն կրեցին, իսկ դուքսը սպանվեց: Բուրգունդիայի դքսության մեծ մասն անցավ Ֆրանսիային:

Միավորման ավարտից հետո Ֆրանսիան դարձավ Եվրոպայի խոշորագույն ազգային պետությունը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչպե՞ս և ի՞նչ տարածքային վեճեր էին առաջացել Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև:
2. Թվարկե՛ք Ֆրանսիայում անգլիական թագավորներին անցած տարածքները:
3. Ե՞րբ է սկսվել Հարյուրամյա պատերազմը:
4. Ե՞րբ անգլիացիները գրավեցին Կալե նավահանգիստը:
5. Ի՞նչ հետևանքներ ունեցավ Ֆրանսիայի պարտությունը XV դ. սկզբին:
6. Ո՞վ էր Ժաննա դ'Արկը: Ինչո՞ւ են նրան անվանել Օռլեանի կույս:
7. Ե՞րբ է ավարտվել Հարյուրամյա պատերազմը: Ձեր կարծիքով ո՞վ հաղթեց այդ պատերազմում:
8. Ո՞ւմ օրոք ավարտվեց Ֆրանսիայի միավորումը: Ո՞վ էր նրա գլխավոր հակառակորդը:

Քննարկման հարց

Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ Ժաննա դ'Արկին այրեցին խարոյկի վրա:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Հարյուրամյա պատերազմ, դուքս Վիլիելմ, Կալե նավահանգիստ, Ժաննա դ'Արկ, Օռլեան, Կարլոս VII, «Օռլեանի կույս», Լյուդովիկոս XI, Բուրգունդիա, Կարլոս Խիզախ

§ 17. ԲՅՈՒԶԱՆԴԻԱՅԻ ԱՆԿՈՒՄԸ

ԽԱՉԱԿՐԱՅ ՉՈՐՐՈՐԳ ԱՐՇԱՎԱՆՔԸ ԵՎ ԲՅՈՒԶԱՆԴԻԱՆ

Արդեն ասվել է, որ Երուսաղեմը գրավելու համար Ինոկենտիոս III պապը կազմակերպել էր խաչակրաց արշավանք: Սակայն Արևելք տեղափոխվելու համար, հակառակ պապի ցանկության, խաչակիրները հավաքվեցին ոչ թե Սիցիլիայում, այլ Վենետիկում: Նրանք բանակցություններ սկսեցին *Վենետիկի կառավարիչ Էնրիկո Գանդոլոյի* հետ: *Խաչակիրները ծրագրել էին Արևելք հասնել Վենետիկի նավերով:*

Օգտվելով Բյուզանդիայում ծագած գահակալական կռիվներից՝ *Գանդոլոն, որպես տեղափոխման փոխհատուցում, խաչակիրներին առաջարկեց գրավել Կոստանդնուպոլիսը:* Այսպես նա փորձում էր ազատվել Վենետիկի առևտրական մրցակից Կոստանդնուպոլիսից:

Խաչակիրները համաձայնվեցին, և *1204 թ. սկսվեց չորրորդ արշավանքը:* Խաչակիրները գրավեցին Կոստանդնուպոլիսը: Նրանք թալանեցին հեքիաթային հարստություն ունեցող քաղաքը, ոչնչացրին բազմաթիվ մշակութային արժեքներ:

Խաչակիրներն այլևս առաջ չչարժվեցին: *Բյուզանդիայից նվաճված տարածքների վրա նրանք հիմնադրեցին խաչակրաց պետություն՝ Լատինական կայսրությունը: Իսկ կայսրության փոքրասիական շրջաններում հույները ստեղծեցին Նիկեայի և Տրապիզոնի կայսրությունները:*

*Բյուզանդական պապմիջոց
խաչակիրների կողմից
Կոստանդնուպոլիսը
կողոպտելու մասին*

Դժվար և անհնար էր աղերասնքով մեղմել և գթաշարժել այդ բարբարոս ժողովրդին. փողոցներում լաց ու հեկեկանք էր, խաչմերուկներում՝ ողբ, տաճարներում՝ աղիողորմ հառաչանք...

Ամեն օր նրանք զբաղվում էին հարբեցողությամբ ու որկրամոլությամբ: Զարմանալ կարելի էր գոռոզությունից գիտակցությունները մթազնած այդ մարդկանց անչափ խելացնորության վրա, երբ նրանք վիճակ էին գցում, թե ով որ քաղաքին և որ երկրին պետք է տիրի:

Լաւրինական կայսրությունը գոյատևեց մինչև 1261 թ., երբ կայսր Միքայել VIII-ը հետ գրավեց Կոստանդնուպոլիսը: Սակայն խաչակիրների հարվածներից Բյուզանդիան այնպես էր տրոհվել ու թուլացել, որ այլևս չկարողացավ ուշքի գալ:

ԹՈՒՐԲԵՐԻ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԸ ԲԱԼԿԱՆՆԵՐՈՒՄ

Մինչև XIV դարի կեսերը թուրքերը նվաճել էին *Փոքր Ասիա թերակղզու հյուսիս-արևմուտքը*: Օգտվելով Բյուզանդիայի թուլացումից՝ նրանք անցան *Դարդանեղի նեղուցը* և սկսեցին նվաճել Բալկանյան թերակղզին: *Սուլթան Մուրադ I-ը պերսոթյան մայրաքաղաքը փեղափոխեց Ադրիանուպոլիս:*

Բյուզանդիան, Բուլղարիան և Սերբիան, չկարողացան միավորել իրենց ուժերը և համատեղ հանդես գալ թշնամու դեմ: Սա հնարավորություն տվեց թուրքերին առան-

Կոստանդնուպոլիսի գրավումը խաչակիրների կողմից 1204 թ.

ձին–առանձին պարտության մատնելու այդ երկրներին: Առաջին հարվածը նրանք հասցրին *Սերբիային: 1389 թ. Կոսովոյի դաշտում փեղի ունեցած ճակատամարտում սերբերը պարտություն կրեցին*: Թեև օսմանցիները չկարողացան անբողջովին գրավել Սերբիան, սակայն նվաճեցին Բալկանյան թերակղզու հարավ–արևմուտքը:

ԲՅՈՒՋԱՆԿԱԿԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

Օսմանյան թուրքերը 1402 թ. ծանր պարտություն կրեցին Լենկ Թեմուրի զորքերից: Բյուզանդիան չկարողացավ օգտվել այդ պատեհ առիթից և կազմակերպել երկրի պաշտպանությունը:

1389 թ. Կոսովոյի ճակատամարտը

Վերսկսվեցին բանակցությունները Արևմուտքի հետ՝ օգնություն ստանալու նպատակով: Բյուզանդիան ստիպված համաձայնեց նաև կաթոլիկ և հույն ուղղափառ եկեղեցիների միավորմանը: Համաձայնագրի ստորագրումից հետո Հռոմի պապը կազմակերպեց խաչակրաց արշավանք: Սակայն 1444 թ. *Վառնա քաղաքի մոտ փեղի ունեցած ճակատամարտում խաչակիրները պարտություն կրեցին:*

Այնուհետև թուրքերը նախապատրաստվեցին գրավելու Բյուզանդիայի մայրաքաղաքը: *Օսմանյան բանակը շրջապատեց Կոստանդնուպոլիսը և 63-օրյա պաշարումից հետո՝ 1453 թ. մայիսի 29-ին, գրավեց այն:*

Քրիստոնյա Արևելքը կորցրեց իր մայրաքաղաքը: Հարավարևելյան Եվրոպան մտավ Օսմանյան պետության կազմի մեջ: Բյուզանդական կայսրությունը դադարեց

Կոստանդնուպոլիսի գրավումը թուրքերի կողմից 1453 թ. մայիսի 29-ին

գոյություն ունենալուց: *Կոստանդնուպոլսի անկումով փակվեց Արևելահռոմեական կայսրության պարսնության վերջին էջը:*

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ե՞րբ է սկսվել խաչակրաց չորրորդ արշավանքը: Ինչո՞ւ խաչակիրները Երուսաղեմն ազատագրելու փոխարեն գրավեցին Կոստանդնուպոլիսը:
2. Ե՞րբ ստեղծվեց և մինչև ե՞րբ գոյություն ունեցավ Լատինական կայսրությունը:
3. Ինչ հետևանքներ ունեցավ խաչակրաց չորրորդ արշավանքը Բյուզանդիայի համար:
4. Թուրքերը ե՞րբ անցան Բալկանյան թերակղզի: Ադրիանուպոլիսը ո՞վ դարձրեց Օսմանյան պետության մայրաքաղաք:
5. Ինչո՞ւ օսմանցիներին հաջողվեց պարտության մատնել Բալկանյան թերակղզու երկրներին:
6. Ե՞րբ է տեղի ունեցել Կոստվոյի ճակատամարտը, ինչ հետևանքներ ունեցավ այն:
7. Ո՞ր դեպքերը խանգարեցին թուրքերին XV դ. սկզբին գրավելու Կոստանդնուպոլիսը: Ե՞րբ նրանց հաջողվեց գրավել Կոստանդնուպոլիսը:

Քննարկման հարց

Ձեր կարծիքով ինչ հետևանքներ է ունեցել Կոստանդնուպոլսի անկումը համաշխարհային պատմության մեջ:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Էնրիկո Դանդոլո, Լատինական կայսրություն, Միքայել VIII կայսր, սուլթան Մուրադ I, Ադրիանուպոլիս, 1389 թ. Կոստվոյի ճակատամարտը, Լենկ Թեմուր, 1444 թ. Վառնայի ճակատամարտը, 1453 թ. Բյուզանդական կայսրության անկումը

§ 18. ՌՌԻՍԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱՑՎԱԾ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ

Մոնղոլների արշավանքը
Ռուսաստան, 1238 թ.
Միջնադարյան մանրանկար

Հին Ռուսիայի տարածքում XIII դարի սկզբներին գոյություն ունեին մի քանի անկախ իշխանություններ: Չինգիզ խանի թոռ *Բայթու խանը 1237–1241 թթ. նվաճեց Ռուսիայի մեծ մասը*: Ռուսական իշխանությունները կախման մեջ ընկան մոնղոլ-թաթարական հսկայածավալ տերությունից:

Ավելի ուշ Լիտվական մեծ իշխանությունը գրավեց Ռուսիայի արևմտյան և հարավային շրջանները: *Հին ռուսական պետությունն ավելի քան երկու դար անկումային վիճակում էր*:

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԲԱՐՁՐԱՅՈՒՄԸ

XIV դարում սկսում է ուժեղանալ Մոսկվայի իշխանությունը: Մոնղոլները *Մոսկվայի իշխանին ճանաչեցին ռուսական Մեծ իշխան* և նրան տվեցին հարկահավաքության իրավունքը:

Մոսկվայի իշխանությունն էլ հենց գլխավորեց ռուսական հողերի միավորման գործընթացը: Իսկ *միավորման համար XIV–XV դարերում արեղծվել էին անհրաժեշտ նախադրյալներ*.

Տնտեսական նախադրյալ — Վերականգնվել ու զարգանում էր տնտեսությունը, աշխույժ առևտրական կապեր էին հաստատվել երկրի տարբեր շրջանների միջև:

Մոցիայական նախադրյալ — Միավորման և մոնղոլական տիրապետությունից ազատվելու հարցում միասնական էին բնակչության բոլոր խավերը (իշխաններ, բոյարներ,

ազնվականներ, հոգևորականներ, գյուղացիներ, արհեստավորներ և առևտրականներ):

Հոգևոր-գաղափարական նախադրյալ — Ժողովրդի համախմբմանը նպաստեցին ազգային ինքնագիտակցության աճը և միասնական պետություն ունենալու գաղափարը:

Քաղաքական նախադրյալ — Արտաքին-քաղաքական կարևոր գործոն էր մոնղոլներից ու Լիտվական մեծ իշխանությունից եկող մշտական վտանգը, իսկ ներքին քաղաքական կարևոր նախադրյալ էր Մոսկվայի հզորացումը:

Մոսկվայի հեղինակությունը բարձրացավ հարկապես 1380 թ. Կուլիկովոյի ճակատամարտում մոնղոլների նկատմամբ տարած հաղթանակի շնորհիվ: Դրանից հետո արագացավ Մոսկվայի շուրջը ռուսական հողերի միավորման գործընթացը:

Դմիտրի Դոնսկոյը Կուլիկովոյի ճակատամարտում

Ռուսական կենտրոնացված պետության ստեղծման գործում կարևոր դեր խաղաց Իվան III-ը (1462–1505 թթ.): Նրա օրոք տապալվեց մոնղոլական լուծը: Իվան III-ը իրեն համարում էր Համայն Ռուսիայի տիրակալ: Բյուզանդիայի անկումից հետո (1453 թ.) Ռուսական պետությունը հավակնում էր դառնալու նրա ժառանգորդը: Ռուսաստանի պետական զինանշանը ընդունվեց բյուզանդական երկգլխանի արծիվը (այսօր ևս Ռուսաստանի զինանշանն է): Հատուկ խորհրդանշաններ դարձան Կոստանդին Մոնումախ կայսեր գդակը և շքեղ թիկնոցը:

Իվան III

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Ռուսական պետության կազմավորումն ու ընդարձակումը XIV–XVI դդ.

- Մոսկվայի սեփականության տարածքը 1462 թ. դրությամբ
- XVI դ. երկրորդ կեսին Ռուսաստանի նվաճած տարածքները
- Ռուսաստանի տարածքը XVI դ. կեսին
- Ռուսաստանի սահմանները XVI դ. վերջին
- Ռուսական զորքերի արշավանքները XVI դ. երկրորդ կեսին
- Ռուսական զորքերի արշավանքները միացյալ պետության ստեղծման նպատակով

ԻՎԱՆ IV ԱՇԵՂ

XV դարում առաջացավ ռուսական կենտրոնացված պետությունը, որը Իվան III-ի օրոք սկսեց կրել Ռուսիա (Ռուսաստան) անունը: Երկրի հզորացման գործը շարունակեց Իվան III-ի թոռ Իվան IV Ահեղը (1533–1584 թթ.):

1547 թ. 17-ամյա Իվանը թագադրվեց և ընդունեց ցար տիտղոսը: Պետության ուժեղացման նպատակով նա իրականացրեց մի շարք վերափոխումներ:

Հին Ռուսիայի շրջանից պահպանված Բոյարական դուման մնաց որպես ցարին կից օրենսդրական և խորհրդակցական մարմին: Իվան IV-ը 1549 թ. հրավիրեց դասային ներկայացուցչական ժողով: Այն կոչվեց Երկրային ժողով: Պետական այս մարմինը կազմվեց ավատատերերի, հոգևորականների և քաղաքների ներկայացուցիչներից: Այսպես Ռուսաստանում նույնպես ձևավորվեց դասային միապետություն:

Իվան IV-ը ստեղծեց նաև համապետական գործակալություններ, որոնք կոչվում էին պրիկազներ: Դրանց թիվը հասավ մոտ քսանի:

Ցարն իրականացրեց նաև ռազմական բարեփոխում. սրեղծվեց մշտական բանակ ավասարներից՝ սրբելեցների զորքը: Պատերազմի դեպքում հավաքվում էր նաև աշխարհազոր:

Իվան IV-ը նվաճումների միջոցով ընդլայնեց պետության սահմանները: Ռուսաստանին միացվեցին Կազանի և Աստրախանի խանությունները, Արևմտյան Սիբիրը (տես էջ 94-ի քարտեզը):

Իվան Ահեղ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Ռուսական առաջին ցարը դաժան և բռնակալ միապետ էր, ձգտում էր անսահմանափակ իշխանության: Այդ նպատակով նա իր քաղաքական հակառակորդների և ընդդիմադիր ուժերի հանդեպ սկսեց կիրառել *սհարեկության (վեռորի) քաղաքականություն*: Այն հայտնի է *օպրիչնինա* անունով: Բռնաճնշումները որոշակիորեն թուլացրին ազնվականությանը և ամրապնդեցին ցարի իշխանությունը: *Սակայն դրա հետևանքով անկում ապրեց երկրի տնտեսությունը, թուլացավ պետությունը*:

ՆՈՐ ԱՐՔԱՅԱՏՈՒՄԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ

Ռուսաստանի պատմության մեջ *XVI դարի վերջը և XVII դարի սկիզբը* հայտնի է «իստոնակ ժամանակաշրջան» անունով:

Իվան Ահեղը Կազանի պարիսպների մոտ

Բորիս Գոդունով

Միխայիլ Բոնմանով

Իվան Ահեդից հետո ցար դարձած որդին՝ Ֆյոդորը, չկարողացավ ինքնուրույն կառավարել: **Գահի ինսանակալ դարձավ Բորիս Գոդունովը: 1598 թ. նա էլ ընտրվեց Ռուսաստանի ցար:** Սակայն ժողովուրդը և բոյարների մեծ մասը դժգոհ էին Գոդունովից:

Երկրի կայունությունը սասանեցին Գոդունովից հետո ի հայտ եկած **ինքնակոչ ցարերը:** Ինքնակոչներին աջակցող Լեհաստանը և Շվեդիան գորքեր մտցրին Ռուսաստանի տարածք:

Անկախության կորստի սպառնալիքը ոտքի հանեց երկրի հայրենասիրական ուժերին: Նրանք վտարեցին ինքնակոչներին, ազատագրեցին մայրաքաղաք Մոսկվան: Այդպես ավարտվեց իսպոնակ շրջանը:

1613 թ. Մոսկվայում գումարված **Երկրային ժողովը ցար ընտրեց Միխայիլ Բոնմանովին:** Այսպես Ռուսաստանում **հաստատվեց Ռոմանովների արքայատոհմը** (ժառանգաբար իշխել է մինչև 1917 թվականը):

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ մոնղոլները կարողացան հեշտությամբ նվաճել Ռուսիան:
2. XIV դարում ովքե՞ր սկսեցին կրել Մեծ իշխանի տիտղոսը:
3. Ներկայացրե՞ք ռուսական հողերի միավորման նախադրյալները:
4. Ձեր կարծիքով ի՞նչը նպաստեց Մոսկվայի դերի ու հեղինակության բարձրացմանը:
5. Երբ է կառավարել Իվան Ահեղը: Ի՞նչ քայլեր ձեռնարկեց նա պետությունն ամրապնդելու համար:
6. Հիմնավորե՞ք, որ Ռուսաստանում նույնպես ստեղծվել էր դասային միապետություն: Հիշե՞ք, թե եվրոպական որ երկրներում էր հաստատվել նման պետություն:
7. Ինչո՞ւ Իվան Ահեղը իր երկրում կիրառեց ահաբեկության քաղաքականություն: Ի՞նչ անունով է այն հայտնի և ի՞նչ հետևանքներ ունեցավ:
8. Նկարագրե՞ք «խառնակ ժամանակաշրջանի» Ռուսաստանը:
9. Երբ է հաստատվել Ռոմանովների արքայատոհմը:

Գործնական աշխատանք

Օգտվելով դասանյութից և այլ աղբյուրներից՝ ներկայացրե՞ք Իվան IV Ահեղի պատմական կերպարը:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

1380 թ. Կուլիկովոյի ճակատամարտ, Իվան IV Ահեղ, ցար, Երկրային ժողով, պրիկազ, ստրելեցների զորք, Բորիս Գոդունով, «խառնակ ժամանակաշրջան», Միխայիլ Ռոմանով, Ռոմանովների արքայատոհմ

III ԲԱԺՆԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. XIV դարի վերջից Եվրոպայում ավատատիրական հասարակությունը անկում էր ապրում: Ավատատիրության անկման շրջանում էլ ավելի ծանրացավ գյուղացիության վիճակը: Մակայն հասարակության կյանքում տեղի ունեցան որոշ փոփոխություններ, որոնք հնարավորություն տվեցին վերականգնելու տնտեսությունը: Առաջացավ նոր տիպի պետություն՝ դասային միապետությունը:

❖ Փաստերով հիմնավորենք, որ ավաւարտիրությունը անկում էր ապրում: Ներկայացրենք գյուղում և քաղաքում տեղի ունեցած փոփոխությունները, որոնք նպաստեցին կյանքի բարելավմանը: Բնչ է դասային միապետությունը: Ո՞ր երկրներում արեղծվեցին դասային ներկայացուցչական ժողովներ, թվարկե՞ք դրանք:

2. XI դարից հետո Եվրոպայում ժողովուրդների (ցեղերի) էթնիկական տեղաշարժերը հիմնականում դադարեցին, և սկսվեց տարբեր ազգերի կազմավորման գործընթացը: Նպաստավոր պայմաններ էին ստեղծվում ազգային պետությունների առաջացման համար:

❖ Բացատրենք «ազգային հերերիկոսություն» հասկացությունը: Որո՞նք էին ազգային պետությունների առաջացման նախադրյալները: Թվարկե՞ք Եվրոպայի մի քանի ազգային պետություններ:

3. Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև տարածքային վեճերն առաջացել էին դեռևս XI դ.: Անգլո-Ֆրանսիական տարածքային հակամարտությունը վերածվեց Հարյուրամյա պատերազմի:

❖ Ներկայացրենք Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև առաջացած տարածքային խնդիրը: Բնչ արդյունքներ ունեցավ Հարյուրամյա պատերազմը: Երբ և ո՞ւմ օրոք ավարտվեց Ֆրանսիայի քաղաքական միավորումը:

4. Խաչակրաց չորրորդ արշավանքի հետևանքով Բյուզանդիան տրոհվեց և թուլացավ: Օգտվելով իրավիճակից՝ թուրքերը նվաճեցին կայսրությանը պատկանող տարածքները:

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

❖ *Պարզաբանե՞ք օսմանցան թուրքերի հաջողությունների պատճառները: Ձեր կարծիքով ինչ հետևանքներ ունեցավ Բյուզանդիայի անկումը Եվրոպայի համար:*

5. XIII դ. առաջին կեսին մասնատված Հին Ռուսիան չկարողացավ դիմագրավել մոնղոլ-թաթարների նվաճումներին և ընկավ նրանց տիրապետության տակ: Ռուսական պետականությունը պահպանվել էր ի դեմս տարբեր իշխանությունների, որոնք կախման մեջ էին մոնղոլներից: Աստիճանաբար ուժեղացավ Մոսկվայի իշխանությունը, որն էլ գլխավորեց երկրի միավորման և անկախության վերականգնման համար պայքարը: XV–XVI դարերում կազմավորվեց և սկսեց հզորանալ կենտրոնացված ռուսական պետությունը՝ Ռուսաստանը:

❖ *Որո՞նք էին ռուսական հողերի միավորման նախադրյալները: Գնահատե՞ք Իվան Ահեղի գործունեությունը Ռուսաստանի համար: Հիմնավորե՞ք, որ Ռուսաստանում նույնպես տրեղծվել էր դասային միապետություն: Ո՞վ էր Բորիս Գոդունովը: Ի՞նչ է «խատնակ շրջանը», ինչո՞վ ավարտվեց այն:*

§ 19. ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԽԱԼԻՖԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԻՍԼԱՄԻ ԱՌԱՋԱՅՈՒՄԸ

Արաբական ցեղերն ապրում էին Արաբական թերակղզում: Նրանց *մի մասը քոչվորներ* էին (*բեդվիններ*), *մյուս մասը՝ նստակյացներ*: Արտաքին հարձակումների վտանգը ստիպում էր ցեղերին միավորվել, սակայն դրան խանգարում էր միասնական կրոնի բացակայությունը: Այդ խնդիրը լուծեց Մուհամեդը:

Մուհամեդը ծնվել է Մեքքա քաղաքում: Ավանդության համաձայն՝ նա սովորություն ուներ առանձնանալու քարանձավում և խորհրդածելու նոր կրոնի մասին: Ի վերջո Մուհամեդը *հանգում է միաստվածության գաղափարին*: Նոր հավատը նա անվանեց *իսլամ* («հնազանդություն Ալլահին»): Իսլամի հավատացյալները կոչվում են *մուսուլմաններ* (մահմեդականներ):

Մեքքայում Մուհամեդը սկսում է քարոզել իր նոր կրոնը: Սակայն մեքքացիները չընդունեցին նրա քարոզները: *622 թ. նա սրիպփած իր կողմնակիցների հետ փախավ Մեդինա*: Մուհամեդի *փախուստի (հիջրա)* տարին էլ *համարվում է մուսուլմանական թվարկության սկիզբը*:

Բեդվինների օգնությամբ Մուհամեդը գրավեց Մեքքան: Շուտով մեկը մյուսի հետևից իսլամ ընդունեցին արաբական բո-

Մուհամեդը և նրա աշակերտները

Իսլամում առաջացավ երկու ուղղություն: Շիաների կարծիքով միայն Մուհամեդի տոհմի անդամները խալիֆա դառնալու իրավունք ունեն: Բացի այդ՝ խալիֆան պետք է լինի հոգևոր, այլ ոչ թե քաղաքական առաջնորդ:

Մյուս ուղղությունը ներկայացնում են սուննիները: Նրանց կարծիքով՝ միայն իրենք են Մուհամեդի ուսմունքի և ավանդույթների հետևորդները: Սուննիները այժմ կազմում են մուսուլմանների 80 տոկոսը: Շիաները Իրանում կազմում են բնակչության ճնշող մեծամասնությունը:

լոր ցեղերը: Այսպես Մուսամեդը ստեղծեց միասնական արաբական պետություն:

Մուսամեդի մահից հետո նրա քարոզները գրի առնվեցին: Հավաքածուն կոչվեց Ղուրան (ընթերցանության գիրք): Այն մուսուլմանների սուրբ գիրքն է:

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԽԱԼԻՖԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մուսամեդից հետո որոշվեց ընտրել նրա հաջորդին՝ խալիֆային: Խալիֆա նշանակում է Մուսամեդի փոխանորդ: Ահա թե ինչու արաբական պետությունը կոչվեց խալիֆայություն: Խալիֆան պետության հոգևոր և աշխարհիկ առաջնորդն էր: Առաջին խալիֆա դարձավ Աբու-Բաքրը:

Արաբական խալիֆայությունը

Շուտով արարները Բյուզանդիայից *գրավեցին Ասորիքը*: Ապա գրավեցին և իրենց ենթարկեցին *Պարսկաստանը*:

718 թ. արարները նվաճեցին *Պիրենեյան թերակղզին*: Իսկ Ասիայում արարների իշխանությունը հասավ *մինչև Հնդկաստան*:

Արաբական նվաճումների արդյունքում ստեղծվեց *միջնադարի հզոր տերություններից մեկը՝ Արաբական խալիֆայությունը*:

Մուսուլմանների իշխանության համար մղվող պայքարում հաղթել էր *Մուսլիման*: Նա *մայրաքաղաք դարձրեց Գամասկոսը*: Գահակալական կռիվներին վերջ տալու համար սահմանեց, որ այդուհետ խալիֆայի իշխանությունը ժառանգական պետք է լինի: *Մուսլիման էլ համարվում է Օմայան դինաստիայի հիմնադիրը*:

Խալիֆայության բոլոր մուսուլմանները պարտադիր ծառայում էին բանակում: Ոչ մուսուլմանները ծառայության փոխարեն հարկ էին վճարում: *Խալիֆայությունը իր հզորության գագաթնակետին հասավ Արբասյան դինաստիայի օրոք*: Շուտով *մայրաքաղաքը Գամասկոսից տեղափոխվեց* նորակառույց *Բաղդադ*:

Սակայն Արբասյանների օրոք էլ սկսվեց խալիֆայության թուլացումն ու անկումը: 756 թ. խալիֆայությունից *անջարկեց Իսպանիայում սրեղծված Կորդովայի խալիֆայությունը*: Հետո անկախացան *Եգիպտոսը* և *Հայաստանը*: 1258 թ. *մոնղոլները գրավեցին Բաղդադը*, և Արաբական խալիֆայությունը դադարեց գոյություն ունենալուց:

Կորդովայի խալիֆայությունն ընդգրկում էր Պիրենեյան թերակղզու մեծ մասը: Իսկ լեռնային շրջաններում պահպանվեցին քրիստոնյա մանր թագավորություններ:

Արաբական Իսպանիայի խոշոր քաղաքներում բացվեցին բարձրագույն դպրոցներ, որոնք Եվրոպայում առաջիններից էին: Շատ եվրոպացիներ կրթություն ստանալու համար գալիս էին Իսպանիա: Մինչև Վերածննդի դարաշրջանը Եվրոպան անտիկ հեղինակների աշխատություններին ծանոթանում էր արաբերեն թարգմանությունների միջոցով:

Օգտվելով արարների թուլացումից՝ Իսպանիայի հյուսիսի քրիստոնյա պետությունները ձեռնամուխ եղան իսպանական տարածքների հետնվաճմանը (ռեկոնկիստա), որը տևեց շուրջ 800 տարի:

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

Արաբները մեծ ավանդ ունեն համաշխարհային մշակույթի մեջ: Դամասկոսը, Բաղդադը, Կորդովան և Կահիրեն հռչակ էին վայելում իրենց բարձրագույն դպրոցներով և գրադարաններով: Այդ դպրոցներում սափավածարանության հետ միասին ուսումնասիրում էին նաև իրավունք, պատմություն, փիլիսոփայություն:

Բաղդադում հիմնված բարձրագույն դպրոցը կոչվում էր Ինսսպության տուն: Այստեղ կատարում էին թարգմանություններ, ուսումնասիրում աշխարհիկ գիտություններ: Դպրոցին կից գործում էր աստղադիտարան:

Մեծ զարգացում սպրեց մաթեմատիկան: Արաբները կատարելագործեցին հնդկական թվային համակարգը: Նրանք սկսեցին օգտագործել «0» (զրո) նշանը: Սա հնարավորություն տվեց գրելու ցանկացած թվային մեծություն:

Արաբական աստղաբաշխները կազմեցին Արեգակնային համակարգի քարտեզը:

Կորդովայի գլխավոր մզկիթի ներքին տեսքը

Նրանք ևս կարծում էին, որ Երկիր մոլորակը կլոր է:

Զարգանում էր նաև պատմագրությունը: X դարի արաբ նշանավոր պատմիչ Թարաբին գրել է «Մարգարենների և թագավորների պատմություն» աշխատությունը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Որտեղ էին բնակվում արաբական ցեղերը: Ինչը նպաստեց նրանց միավորմանը:
2. Ո՞ր իրադարձությունն է համարվում մուսուլմանական թվարկության սկիզբը:
3. Ինչպե՞ս անվանեց Մուհամեդը իր ստեղծած նոր կրոնը: Ո՞րն է մուսուլմանների սուրբ գիրքը:
4. Ինչ է նշանակում խալիֆա, և ո՞վ էր առաջին խալիֆան:
5. Արաբները ե՞րբ նվաճեցին Պիրենեյան թերակղզին: Թվարկե՞ք և քարտեզի վրա ցույց տվե՞ք արաբների նվաճած տարածքները:
6. Ո՞վ է հիմնադրել Օմայան հարստությունը: Ո՞ր արքայատոհմի օրոք խալիֆայությունը հասավ իր հզորության գագաթնակետին:
7. Նշե՞ք, թե որ երկրները և երբ անջատվեցին Արաբական խալիֆայությունից:

Գործնական աշխատանք

Աղյուսակի միջոցով ներկայացրե՞ք արաբական մշակույթի հիմնական նվաճումները:

1. Կրթություն	
2. Մաթեմատիկա	
3. Աստղագիտություն	
4. Պատմություն	

Նոր հասկացություններ, անուններ

Մուհամեդ, Մեքքա, Ղուրան, իսլամ, մուսուլման, խալիֆա, Աբու-Բաքր, Մուավիա, Օմայան հարստություն, Աբբասյան արքայատոհմ, Բաղդադ, Կորդովայի խալիֆայություն, ռեկոնկիստա (հետնվաճում), Իմաստության տուն, Թարաբի

§ 20. ՔՈՉՎՈՐԱԿԱՆ ԿԱՅԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԹՅՈՒՐՔ-ՍԵԼՋՈՒԿՆԵՐԸ

Սելջուկ արքայի քարե քանդակ
Իրան, XII–XIII դդ.
Պահպանվում է Նյու Յորքի
Մետրոպոլիտեն թանգարանում

Թյուրքական *օղուզ* ցեղի առաջնորդ Սելջուկը և նրա ժառանգները *XI դ. կեսերին գրավեցին Իրանը և հիմնեցին Սելջուկյան պետությունը*: Հետո նրանք գրավեցին Արաբական խալիֆայության մայրաքաղաք Բաղդադը, Հայաստանը և Ասորիքի մեծ մասը:

Մանազկերտի ճակատամարտից հետո թյուրք-սելջուկները *գրավեցին Փոքր Ասիայի մի մասը*: Նրանք այստեղ *սրեղծեցին Իկոնիայի սուլթանությունը*:

Փոքր Ասիայում հաստատված սելջուկները երկար ժամանակ շարունակում էին զբաղվել քոչվորական անասնապահությամբ: Արհեստագործությամբ, առևտրով ու հողագործությամբ հիմնականում զբաղվում էին տեղի հայերը, հույները և մյուս ժողովուրդները:

Սահմանամերձ վայրերում ապրող թյուրքական ցեղերը սրեղծել էին յուրօրինակ ռազմարքչվորային համակարգ: Քոչվորների մի մասը կատարում էր միայն զինվորական ծառայություն, իսկ մյուսները զբաղվում էին անասնապահությամբ:

ՄՈՆԳՈԼԱԿԱՆ ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Չինգիզ խան

XIII դարի սկզբին մոնղոլական տարբեր ցեղերի միջև մղվող պայքարում *հաղթեց Թեմուչինը*: Նա շուտով միավորեց մոնղոլական ցեղերը: Թեմուչինը *1206 թ. ընտրվեց համամոնղոլական կառավարիչ՝ Չինգիզ խան* անունով: Նա անցկացրեց ռազմական

բարեփոխումներ, անրապնդեց մոնղոլական բանակը:

Մոնղոլները կարճ ժամանակամիջոցում գրավեցին Միջին Ասիան, Իրանը, Հայաստանը, Կովկասը, Հին Ռուսիայի մեծ մասը, Հյուսիսային Չինաստանը: Նրանք պարտության մատնեցին նաև Իկոնիայի սելջուկներին և գրավեցին Փոքր Ասիայի մի մասը: Ինչպես գիտեք, մոնղոլները գրավել էին նաև Բաղդադը:

Մոնղոլական տերությունը ձգվում էր Խաղաղ օվկիանոսից մինչև Միջերկրական ծով: Այս հսկայաձավալ կայսրությունը կառավարելու համար այն բաժանվեց *հինգ ուլուսի (փոխարքայության):*

Չինգիզ խանն իր նվաճումները սկսեց դաժան ու չափազանց կազմակերպված բանակ ստեղծելով: Նրա հորդաները սարսափի էին մատնում իրենց հակառակորդներին, անխնա սպանում ու թալանում էին բոլորին: Մոնղոլ հեծյալները լավ վարժեցված էին և կարողանում էին նետահարել անգամ արագ ձիավարելու ընթացքում:

ԿԻՍԱԼՈՒՄՆԻ ԿԱՅՍՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իկոնիայի սուլթանության քայքայումից հետո Փոքր Ասիայում ստեղծվեցին թյուրքական բազմաթիվ ինքնուրույն իշխանու-

Օսմանյան կայսրության կազմավորումը

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Մեհմեդ II սուլթանը

թյուններ: Օղուզների առաջնորդներից *Օսման բեյը 1299 թ. հիմնադրեց անկախ իշխանություն:*

Նա սկսեց ընդարձակել իր նորաստեղծ պետությունը: Օսմանցիները տարածքներ գրավեցին ինչպես թուլացած բյուզանդացիներից, այնպես էլ սահմանամերձ թյուրքական մյուս իշխանություններից:

Ինչպես ասվել է, *1453 թ. մայիսի 29-ին օսմանցիները գրավեցին Կոստանդնուպոլիսը:* Սուլթան *Մեհմեդ II-ը այն դարձրեց* թյուրքական տերության *մայրաքաղաք* (հետագայում թյուրքերը քաղաքն անվանեցին Ստամբուլ):

Արևելքում օսմանցիները բախվեցին Իրանի հեղք: Միջագետքին և Հայաստանին տիրելու համար սկսվեցին թուրք-պարսկական երկարատև պատերազմներ: Ի վերջո *Կասրե-Շիրհնում 1639 թ. կնքվեց հաշտության պայմանագիր:* Իրաքը, Արևմտյան Հայաստանը և Արևմտյան Վրաստանը անցան Թուրքիային, իսկ Արևելյան Հայաստանն անցավ Պարսկաստանին:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ո՞ր տարածքների վրա է կազմավորվել Մելջուկյան պետությունը:
2. Մանազկերտի ճակատամարտը ինչ նշանակություն ունեցավ սելջուկների համար:
3. Որտեղ է ստեղծվել Իկոնիայի սուլթանությունը:
4. Ո՞վ և ե՞րբ միավորեց մոնղոլական ցեղերը: Ինչ անուն նա ստացավ:
5. Թվարկե՛ք և քարտեզի վրա ցոյց տվե՛ք մոնղոլների նվաճած երկրներն ու տարածքները:
6. Քանի՞ փոխարքայությունների էր բաժանված մոնղոլական տերությունը:
7. Ե՞րբ է հիմնադրվել Օսմանյան պետությունը և որտեղ:
8. Ո՞ր սուլթանը գրավեց Կոստանդնուպոլիսը և ե՞րբ:
9. Ներկայացրե՛ք թուրք-պարսկական պատերազմների արդյունքները:

Քննարկման հարց

Ձեր կարծիքով ինչո՞ւ էր քոչվորներին հաջողվում գրավել Իրանը, Միջագետքը, Հայաստանը և Փոքր Ասիան:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Օդուզների ցեղ, Սելջուկ, Թեմուչին՝ Չինգիզ խան, ուլուս (փոխարքայություն), Օսման բեյ, Մեհմեդ II, 1639 թ. Կասրե-Շիրինի պայմանագիր

§ 21. ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԸ IV–XVII ԴԱՐԵՐՈՒՄ

ԳՈՒՊՏԱՆԵՐԻ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հնդկաստանը *միջնադար թևակոխեց մասնատրամ վիճակում*: Երկիրը բաժանված էր բազմաթիվ իշխանությունների, որոնց գլուխ կանգնած էին *արքայիկները՝ ռաջաները*: Հնդկաստանի հյուսիսում կառավարող ռաջաներից մեկը՝ *Չանդրագուպտան, IV դարում* Գանգես գետի հովտում ստեղծեց *Գուպտաների պետությունը*: Վերջինս հզորացավ և իր սահմաններում ընդգրկեց Հնդկաստանի մեծ մասը: Չնայած այն գոյություն է ունեցել ընդամենը երկու դար, սակայն *կարևոր դեր է խաղացել Հնդկաստանի պատմության մեջ*:

Գուպտաների օրոք *փոփոխվեց հասարակության սոցիալական կառուցվածքը*: Նախկին *չորս* հիմնական *կաստաները վերածվեցին չորս դասերի*, որոնք բաժանվեցին բազմաթիվ ենթադասերի: *Բրահմանների և քշատրիների* կաստաները դարձան *քրմական և գինվորական* դասեր, որոնց ձեռքում էր պետական իշխանությունը: Իսկ *վայշիներն ու շուդրաները* ներկայացնում էին ցածր դասերը: Տարբեր դասերի ներկայացուցիչների միջև արգելված էր ամուսնությունը, ինչպես նաև մի դասից մյուսին անցումը:

Հնդկաստանում այդ ժամանակ *տիրապետող կրոն դարձավ հինդուիզմը*: Տարածում ուներ նաև *բուդդայականությունը*: Հինդուիզմի դիցարանի գլուխ կանգնած էին երեք աստվածներ՝ *Բրահման, Վիշնուն և Շիվան*: Շատ բան պահպանվեց հնդիկների հին պաշտամունքից: Օրինակ՝ Գանգեսը հա-

Չանդրագուպտա II-ի պատկերով ոսկեդրամ

մարվում է սուրբ գետ, կովը՝ սուրբ կենդանի և այլն:

ԳԵԼԻԻ ՍՈՒԼԹԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հնդկաստանը *XI–XII դարերում բազմիցս ենթարկվեց հարևան Ղազնևիների թյուրք-իրանական պետության* արշավանքներին: Երկրի հյուսիսում *1206 թ. հիմնադրվեց* մի պետություն, որը մայրաքաղաքի անունով կոչվել է *Դելիի սուլթանություն*: Շուտով սուլթանությունը տիրեց ողջ Հնդկական թերակղզուն: *Երկրում սկսեց տարածվել իսլամը*:

Տեղի ունեցան նոր փոփոխություններ հասարակության կյանքում: *Հաստատվեց հողատիրության մուսուլմանական համակարգը*. ամբողջ հողը համարվում էր սուլթանի սեփականությունը:

Զարգացավ ներքին և արտաքին առևտուրը, դրա հետ կապված՝ վերելք ապրեց քաղաքային կյանքը: Նշանավոր նավահանգիստներ էին *Գոան, Կալիկոթը*, հայտնի էին նաև *Ագրա, Լահոր* քաղաքները:

Սակայն երկրի վերելքը շուտով ընդհատվեց: *Լենկ Թեմուրը* հսկայական զորքով *1398 թ. ներխուժեց Հնդկաստան, գրավեց ու թալանեց Դելին*: Նրա հեռանալուց հետո Հնդկաստանում սրվեց պայքարը տեղական և մուսուլման ավատատերերի միջև: Դրա հետևանքով զգալիորեն թուլացավ երկրի պաշտպանունակությունը:

ՄԵԾ ՄՈՂՈՒԼԻ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1526 թ. Հնդկաստան արշավեց *Լենկ Թեմուրի թոռ Բարուրը*: Նրա բանակը հրետանի և մարտունակ հեծելազոր ուներ: Բարու-

Լենկ Թեմուրի զորքի ներխուժումը Դելի

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Մեծ Մողոլի կայսրության
հիմնադիր Բարսուր խանը

Շահ Աբբաս

րը պարտության մատնեց սուլթանին, գրավեց Դելին և իրեն հռչակեց շահ: Նորաստեղծ տերությունը ստացավ Մեծ Մողոլի կայսրությունն անվանումը: Տերությունն այդպես կոչվեց, որովհետև Բարսուրն իրեն համարում էր Չինգիզ խանի հետնորդ:

Կայսրությունը հզորացավ հատկապես շահ Աբբասի օրոք (1556–1605 թթ.): Ընդարձակվեց պետության տարածքը:

Աբբասը ճկուն քաղաքականություն էր վարում, որպեսզի հաշտեցնի և համախմբի հինդուիզմի հետևորդներին ու մուսուլմաններին:

Աբբասը ծառայության էր վերցնում հնդիկ ավատատերերին, հովանավորում վաճառականներին: Նրա հովանավորությունից օգրվում էին նաև Հնդկաստանում հասարակած հայ վաճառականները: Վերելք ապրեցին արհեստները, առևտուրը:

Դելիում կառուցվեցին բազմաթիվ պալատներ, շենքեր: Աբբասը կառուցապատեց երկրորդ մայրաքաղաքը՝ Ագրան:

ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

Միջնադարում հնդկական մշակույթը հարստացավ նոր նվաճումներով:

Գուպտաների դարաշրջանում վերելք ապրեցին ճարտարապետությունը, գրականությունը, մաթեմատիկան, աստղագիտությունն ու բժշկությունը:

Ճարտարապետության հռչակավոր կոթողներից են Աջանթայի և Էլլորի ժայռափոր քանդակները: Դրանց ներսը զարդարում են գեղեցիկ որմնանկարները և քանդակները:

Այս դարաշրջանի գրականության հանճարեղ հեղինակ է *քանասպրեղծ Կալիդասան*: Նրան ոգեշնչել են ստեղծագործելու հայրենի բնությունն ու ժողովրդի կյանքը:

Հնդկական մշակույթը *վերելքի մի նոր շրջան սպրեց XVI-XVII դարերում*: Այս ժամանակաշրջանի ճարտարապետական կառույցների մեջ աչքի են ընկնում տաճարները, մզկիթները, պալատները, ամրոցները և այլն: Իրենց ահռելի չափերով հայտնի են Աքբարի կառուցած երկու պալատ-ամրոցները Դելիում և Ագրայում:

Համաշխարհային արվեստի գլուխգործոց է շահ Ջահանի օրոք կառուցված Թաջ-Մահալ մզկիթ-դամբարանը Ագրայում: Իր ճերմակության և անկրկնելի գեղեցկության համար այն ստացել է «Հնդկաստանի մարգարիտ» անվանումը:

Աջանտայի ժայռափոր քանարից մի հսարված

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Մումթազ Մահալը և շահ Ջահանգիր

Թաջ-Մահալ մզկիթ-դամբարանը շահ Ջահանգիրի հրամանով կառուցվել էր Ագրայում: Այն արևելքի ճարտարապետության գլուխգործոց է: Նվիրվել է շահի կնոջ (Մումթազ Մահալ) հիշատակին: Շինարարությունը տևել է 20 տարի և ավարտվել 1653 թ.: Դամբարանի վեհաշուք գմբեթն ունի 75 մ բարձրություն:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ներկայացրե՛ք Հնդկաստանի վիճակը միջնադարի շեմին:
2. Ի՞նչ փոփոխություններ կատարվեցին Հնդկաստանում Գուպտաների օրոք:
3. Ի՞նչ դեր է ունեցել Դելիի սուլթանությունը Հնդկաստանի պատմության մեջ:
4. Երբ և ո՞վ է հիմնադրել Մեծ Մողոլի կայսրությունը: Ինչո՞ւ է տերությունն այդպես կոչվել:
5. Ի՞նչ փոփոխություններ տեղի ունեցան Հնդկաստանում շահ Աքբարի կառավարման տարիներին:
6. Միջնադարում մշակութային ի՞նչ նվաճումներ արձանագրվեցին Հնդկաստանում:
7. Հնդկական ճարտարապետության ո՞ր կոթողն է Ձեզ ավելի շատ դուր գալիս. հիմնավորե՛ք Ձեր ընտրությունը:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Գուպտաների պետություն, հինդուիզմ, Դելիի սուլթանություն, Գոա, Կալիկութ, Ագրա, Լահոր, Բարուր, Մեծ Մողոլի կայսրություն, Աքբար, Կալիդասա, Թաջ-Մահալ՝ «Հնդկաստանի մարգարիտ»

§ 22. ՉԻՆԱՍՏԱՆԸ ԵՎ ՃԱՊՈՆԻԱՆ ՄԻՋՆԱԴԱՐՈՒՄ

ՉԻՆԱՍՏԱՆ

Միջնադարի սկզբին Չինաստանը մասնաւորօրէն վիճակում էր, սակայն դա երկար չտևեց: Հյուսիսային Չինաստանում կայսր հռչակված Յանգզյանը 581 թ. վերամիավորեց երկիրը:

Երկրի միասնությունը պահպանվեց նաև հաջորդ ՝ *Տան արքայատոհմի* կառավարման շրջանում (618–907 թթ.): Բարելավվեց երկրի կառավարման համակարգը:

Մինչ այդ պետական ծառայողները հիմնականում ազնվականների զավակներ էին և պաշտոնը ցմահ էին վարում: Այդուհետ *մյուս դասերին պատկանող մարդկանց նույնպես թույլատրվեց ընդգրկվել ծառայության մեջ:* Փոփոխության արդյունքում ծառայողների կեսը կազմեցին այդ դասերի ներկայացուցիչները: Լավ աշխատողներն առաջխաղացում էին ունենում և կարող էին զբաղեցնել բարձր պաշտոններ: *Այսպիսի համա-*

Տան կայսրության ժամանակաշրջանի պալատականների գարնանային զբոսանք

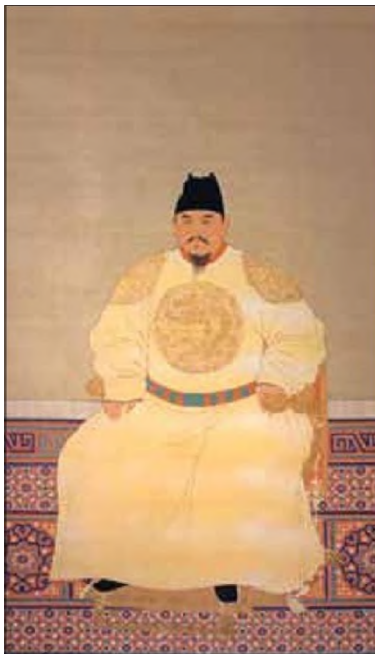
կարգը, որ հենվում է ծառայողների արժանիքների վրա, կոչվում է ընտրություն ըստ արժանիքի: Առաջինը նման համակարգ հիմնել են չինացիները:

Երկրի բնականոն կյանքը XIII դարում խաթարեցին մոնղոլները: Նրանց հաջողվեց գրավել ամբողջ Չինաստանը: Օտարերկրյա տիրապետությունը մեծ վնասներ հասցրեց Չինաստանին:

Ժողովուրդը ոտքի ելավ ազատագրական պայքարի և 1368 թ. տապալեց մոնղոլական տիրապետությունը: Ապստամբների զորքի հրամանատար Տայցուն հռչակվեց կայսր և դարձավ Մին կայսրության հիմնադիրը:

XVI դարից սկսած՝ արգելվեց օտարերկրացիների մուտքը Չինաստան: Երկիրը ինքնամեկուսացավ արտաքին աշխարհից: Գլխավոր նպատակը եվրոպացի գաղութարարների ներթափանցումը Չինաստան կանխելն էր:

Շուտով հյուսիսից Չինաստան ներխուժեցին մանջուրական ցեղերը: Նրանք գրավեցին մայրաքաղաք Պեկինը և 1644 թ. հիմնադրեցին Ցին կայսրությունը:

Մին կայսրության
հիմնադիր Տայցուն

ՉԻՆԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

Միջնադարի չինական արվեստը, գիտությունը և տեխնիկան տվել են համաշխարհային նշանակության արժեքներ:

Չինաստանում մշտապես կարևորվել է կրթական գործը: Դպրոցներում պատրաստում էին մասնագետներ և ծառայողներ:

Կայսրերը պետական հոգածություն են ցուցաբերել պատմության ուսումնասիրմանը՝ պատմագրությունը դարձնելով պաշտո-

նական գործ: Ստեղծվեցին բազմաթիվ ձեռագիր, իսկ տպագրության գյուտից հետո՝ նաև տպագիր աշխատություններ: Հատկանշական է չինական հետևյալ առածը. *«Մի՛ մոռացիր անցյալը. այն սպազայի ուսուցիչն է»:*

Ճարտարապետները կառուցում էին շքեղ պալատներ, ինչպես նաև *պագոդաներ՝* բազմահարկ աշտարակների ձևով *քաճարներ:*

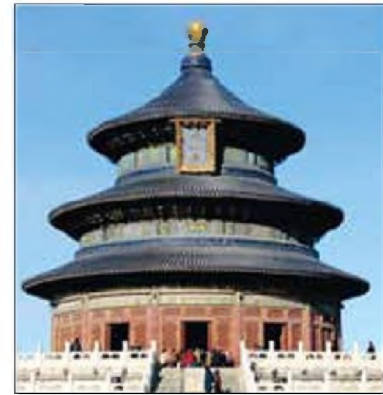
Չինացիները հայտնի են հատկապես իրենց *գյուղերով:* Դրանցից են *թուղթը, րպագրությունը, ճենապակին, լուցկին, վառոդը, կողմնացույցը, հեծանիվի շարժական շղթան, թնդանոթը, լրագիրը* և այլն: Երկար ժամանակ պահանջվեց, որ այդ գյուտերից շատերը հասնեն Եվրոպա կամ էլ չինացիներից բավականին ուշ ինքնուրույն հայտնագործվեն նաև Եվրոպայում:

ՃԱԳՈՆԻԱ

Ճապոնիան բազմաթիվ կղզիներից կազմված երկիր է Ասիայի արևելքում: *Յուրահայրուկ աշխարհագրական դիրքը և բնությունը մեծ ազդեցություն են ունեցել ճապոնացիների պատմության վրա:*

Առաջին պեպրություններն այստեղ համեմատաբար ուշ են ձևավորվել՝ *IV–VI դարերում:* *Վաղ ճապոնական կրոնը կոչվում էր սինյո:*

XII դ. վերջին ճապոնական ազդեցիկ տոհմերի միջև կատաղի պայքար սկսվեց՝ երկրում վերահսկողության իրավունք ձեռք բերելու համար: Արդյունքում կայսրը Մինամոտո տոհմին տվեց *սյոգունի՝ զինվորական առաջնորդի տիրույթ* և *պեպրության վերահսկողության իրավունք:*

Երկնքի քաճարը
Չինաստան, Պեկին, XV դ.

Տաճարի ներսում՝ մարմարե հենահարթակի վրա, փայտյա հսկա աղոթատեղի է՝ մոտ 30 մ լայնությամբ: Ներկերի օգնությամբ հաջողվել է ստանալ Յին կայսրությանը բնորոշ ոճի տպավորություն: Երկնագույն հախճաասպիկներով կառուցված տանիքը տաճարին անկրկնելի ու երկնային տեսք է տալիս:

4 Համաշխարհային պատմություն – 7-2

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Մինամոտո սյոգուն

XIII դ. վերջին երկիրը կանգնեց մոնղոլական վտանգի առջև: Մոնղոլական 150-հազարանոց զորքն ափ իջավ Ճապոնիայում: *Հիսուն օր փնած թեժ կոիվներից հետո մի ուժեղ թայֆուն խորտակեց մոնղոլական նավատորմը:* Ճապոնացիները թայֆունն անվանեցին *կամիկաձե՝ աստվածային քամի*. նրանք հավատում էին, որ աստվածներն օգնեցին իրենց:

Այս դեպքերից հետո մի քանի դար շարունակ կրկին թեժ պայքար էր ընթանում ուժեղ տոհմերի միջև: Վերջապես *1603 թ. Տոկուգավան դարձավ սյոգուն*: Սյոգունությունը դարձնելով ժառանգական՝ Տոկուգավաները երկար ժամանակ պահպանեցին այն:

Ճապոնացիները, ի դեմս երկրում հաստատված եվրոպացի առևտրականների ու կաթոլիկ միսիոներների (քարոզիչներ), մեծ սպանալիք տեսան իրենց պետության համար: *Այդ պատճառով 1612 թ. քրիստոնեությունը հայտարարվեց օրենքից դուրս: Արգելվեց օտարերկրացիների մուտքը* Ճապոնիա. բացառություն արվեց *միայն չինացի և հոլանդացի առևտրականների համար*: Արգելվեց նաև տեղացիների ելքը այլ երկրներ: *Այսպես Ճապոնիան մոտ երեք դար ինքնամեկուսացավ արտաքին աշխարհից:*

ՃԱՊՈՆԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԸ

Զգալի էր չինական մշակույթի ազդեցությունը ճապոնականի վրա: Ճապոնացիները Չինաստանից վերցրին գրության համակարգը: Մայրենի լեզվի զարգացումը հանգեցրեց *հիրագանա* կոչվող գաղափարագրերի ստեղծմանը:

Տոկուգավա սյոգուն

ԱՐԵՎԵԼԹԻ ԵՐԿՐՆԵՐԸ ՄԻՋՆԱԳԱՐՈՒՄ

Ջարգացան արվեստի տարրեր ճյուղերը: Քաղաքներում առանձին թաղամասեր էին հատկացվում զվարճությունների համար: Այնտեղ կային *թափրոններ, խաղափրներ, թեյարաններ, հասարակական բաղնիքներ* և այլն:

Մշակութային նոր ձևերից էր *Կարուկի կոչված թափրոնը*: Դրան բնորոշ էր վառ ներկայացումը՝ երաժշտության, պարի, հանդերձների ու դիմախաղի համադրմամբ:

Սյոգունների իշխանության ժամանակ կրթությունը տարածվեց ճապոնական հասարակության բոլոր դասերի մեջ: Ավելացավ գրագետ մարդկանց ու մասնագետների թիվը: Դա նպաստեց գիտության և մշակույթի զարգացմանը:

Կարուկի թափրոնի հիմնադիր Իճունոն Օկունի

ՍԱՄՈՒՐԱՅՆԵՐ

Միջնադարյան Ճապոնիայում կային չորս պաշտոնական դասեր՝ սամուրայներ, գյուղացիներ, արհեստավորներ և վաճառականներ: Խոշոր հողատեր ազնվականներն ունեին սեփական զինված ջոկատներ: Դրանք կազմված էին արհեստավարժ ռազմիկներից՝ սամուրայներից: Այդ ջոկատների հիմնական խնդիրն էր կարգուկանոն հաստատել ավատական կալվածքներում և ճնշել գյուղացիների ապստամբությունները:

Սամուրայներն ունեին իրենց պատվո վարքականոնը, ինչպես եվրոպական ասպետները: Նրանք խիստ կարգապահ էին, անսահման նվիրված էին տիրոջը, հավատարիմ էին մնում նրան նույնիսկ մահվան գնով: Սամուրայների դասը փակ սոցիալական խումբ էր:

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ո՞վ և է՞րբ միավորեց Չինաստանը վաղ միջնադարում:
2. Ի՞նչ է կոչվում կառավարման այն համակարգը, որը ստեղծվել է Չինաստանում: Նկարագրե՛ք այն: Ձեզ դո՞ւր է գալիս այդ համակարգը. ինչո՞ւ:
3. Ինչպե՞ս Չինաստանն ազատագրվեց մոնղոլական տիրապետությունից:
4. Ինչո՞ւ էին չինացիները այդքան մեծ ուշադրություն դարձնում իրենց երկրի պատմությանը: Թվարկե՛ք միջնադարյան Չինաստանում կատարված գյուտերը:
5. Որտե՞ղ է գտնվում Ճապոնիան: Ե՞րբ են այստեղ ստեղծվել առաջին պետությունները:
6. Ինչպե՞ս Ճապոնիան խուսափեց մոնղոլական նվաճումից:
7. Փորձե՛ք պարզաբանել սյոգունության դերը ճապոնական կայսրությունում:
8. Ինչ առանձնահատկություններ ունեն միջնադարի ճապոնական մշակույթը:

Փորձնական աշխատանք

Զույգերով կամ խմբային քննարկման միջոցով փորձե՛ք պարզել, թե ինչու Չինաստանն ու Ճապոնիան ինքնամեկուսացան արտաքին աշխարհից: Ի՞նչ հետևանքներ ունեցավ դա նրանց համար:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Յանցզյան, Տան արքայատոհմ, ընտրություն ըստ արժանիքի, Տայցու, մանջուրական ցեղեր, պագոդա, «Մի՛ մոռացիր անցյալը. այն ապագայի ուսուցիչն է», սինտո, սյոգուն, «կամիկաձե», Տոկուգավա, սամուրայ, հիրագանա, Կաբուկի

IV ԲԱԺՆԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Արաբական թերակղզում բնակվող արաբական ցեղերը VII դ. առաջին կեսին ստեղծեցին միասնական պետություն: Պետության գլուխ կանգնած էր խալիֆան, որն իր ձեռքում էր կենտրոնացրել աշխարհիկ և հոգևոր ամբողջ իշխանությունը: Վերելք ապրեց ու մեծ նվաճումների հասավ արաբական մշակույթը:
 - ❖ *Բնչի՞ շնորհիվ արաբները ստեղծեցին վաղ միջնադարի ամենաուժեղ տերություններից մեկը: Քարտեզի վրա ցույց տվե՞ք տերության սահմանները: Երբ անկում ապրեց Արաբական խալիֆայությունը: Նշե՞ք դրա պատճառները: Արժևորե՞ք արաբական մշակույթը:*
2. Ասիական տափաստաններում ապրող թյուրքական ու մոնղոլական ցեղերը զբաղվում էին քոչվորական անասնապահությամբ և անընդհատ տեղաշարժվում էին: Ժամանակի ընթացքում նրանք ստեղծեցին պետություններ, որոնք ընդգրկում էին հսկայական տարածքներ:
 - ❖ *Բնչ է քոչվորական կայսրությունը: Բնչն էին այդ կայսրությունները սովորաբար կարճաժամ կյանք ունենում: Թվարկե՞ք դրանք: Ո՞րն էր այս շարքից բացառությունը. երբ է ստեղծվել, ինչ տարածքներ էր զբաղեցնում XVII դ. կեսի դրությամբ:*
3. Միջնադարում Հնդկաստանի պատմության մեջ եղան վերելքի և անկման շրջաններ: Հնդկական մշակույթը հարստացավ նոր ձեռքբերումներով:
 - ❖ *Գուպտաների դարաշրջանում ինչ փոփոխություններ կրեց հնդկական հասարակության կաստայական կարգը: Ներկայացրե՞ք հնդկական մշակույթի նվաճումները:*
4. Վաղ միջնադարում Չինաստանը վերամիավորվեց: Մոնղոլական նվաճումները մի որոշ ժամանակ խաթարեցին երկրի բնականոն կյանքը: Չինաստանի պատմության մի առանձնահատուկ շրջան սկսվեց XVI դարից: Միջնադարի չինական մշակույթը տվել է համաշխարհային նշանակության արժեքներ:

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

◆ *Գնահատելք շինացիների արեղծած «ընտրություն ըստ արժանիքի» համակարգը: Երբ և ինչո՞ւ Չինաստանը ինքնամեկուսացավ արտաքին աշխարհից: Թվարկելք շինական գյուղերը:*

5. Յուրահատուկ աշխարհագրական պայմանները, ինչպես նաև հարևան Չինաստանի ազդեցությունը մեծ դեր են խաղացել Ճապոնիայի միջնադարյան հասարակության զարգացման գործում: Միջնադարի ավարտին Ճապոնիան նույնպես ինքնամեկուսացավ արտաքին աշխարհից: Ճապոնիան կարողացավ ստեղծել ինքնատիպ ու զարգացած մշակույթ:

◆ *Ինչ է սյոգունությունը: Ո՞ր տոհմի սյոգունների օրոք Ճապոնիան ինքնամեկուսացավ արտաքին աշխարհից: Ինչո՞ւ էր ինքնատիպ ճապոնացիների մշակույթը:*

§ 23. ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՄԵԾ ՀԱՅՏՆԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՄԵԾ ՀԱՅՏՆԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԱԽԱԳԻՅԱԼՆԵՐԸ

Հին ժամանակներից սկսած՝ Եվրոպան Հնդկաստանի և Չինաստանի հետ առևտուրն իրականացնում էր ցամաքային ճանապարհներով: *Թուրքական նվաճումների պայրճառով դեպի Արևելք փսնող ճանապարհները վտանգվել էին:* Եվրոպացիները սկսեցին որոնել ծովային ուղիներ և իրենց համար հայտնաբերեցին նոր աշխարհամասեր ու երկրներ:

Իսկ որոնք էին Եվրոպացիների *աշխարհագրական հայրնագործությունների նախադրյալները:*

- *Զարգացել էր ապրանքային արտադրությունը, և ապրանքների իրացման նոր շուկաների կարիք էր զգացվում:*
- *Անշեղորեն աճում էր ոսկու, արծաթի և թանկարժեք քարերի պահանջարկը, որոնք և՛ առևտրի, և՛ հարստանալու միջոց էին:*
- *Հասարակվել էր Երկրի գնդաձևության մասին գաղափարը, և իրարետական էր դարձել արևմուտքով Հնդկաստան հասնելը, որտեղ, Եվրոպացիների պարկերացմամբ, անսահման հարստություններ կային:*

- Կայսրելազորովել էին ծովային քարտեզներն ու կողմնացույցը, կառուցվել հարմարավեր առագաստանավեր, և հնարավոր էր դարձել կայսրելու երկարսարև նավարկություններ:

Այսպես XV դ. կեսից սկսվեց ծովային նոր ուղիների հայտնագործումը:

ՀՆԳԿԱՍՏԱՆ ՏԱՆՈՂ ԾՈՎԱՅԻՆ ՃԱՆԱԳԱՐՀԸ

Պորտուգալիան, Իսպանիան, Անգլիան և այլ երկրներ մեկը մյուսի հետևից ձեռնարկեցին ծովային արշավախմբեր՝ նպատակ ունենալով գտնելու Հնդկաստան փանոդ ուղին:

1492 թ. իսպանացիները կազմակերպեցին արշավախումբ, որը ղեկավարում էր Քրիստափոր Կոլումբոսը: Նա համոզված էր, որ հասել է բաղձալի նպատակին, սակայն իրականում հայտնաբերել էր եվրոպացիներին անհայտ մի տարածք: Իտալացի Ամերիգո Վեսպուչին առաջինը կրահեց, որ Կոլումբոսի հայտնաբերածը Հնդկաստանը չէ:

1492 թ. հոկտեմբերի 12-ին Կոլումբոսը ափ իջավ Ամերիկայում: Նորաստեղծ երկիրը նա հայտնաբերեց Իսպանիայի արքայի սեփականությունը:

Այդ պատճառով էլ *նոր աշխարհամասը նրա անունով անվանեցին Ամերիկա:*

1498 թ. պորտուգալացի *Վասկո դա Գամայի* արշավախումբը, շրջանցելով Աֆրիկան, հայտնագործեց Հնդկաստան տանող ծովային ճանապարհը:

1519–1521 թթ. *Ֆերնան Մագելանի* արշավախումբը կատարեց *ծովային առաջին շուրջերկրյա ճանապարհորդությունը:*

Աշխարհագրական հայտնագործությունները հետագայում ևս շարունակվեցին: Եվրոպացիները հայտնագործեցին *Ավստրալիան, Նոր Զելանդիան* և այլ երկրներ:

Պատմության մեջ *XV դ. կեսից մինչև XVIII դ. կեսն ընկած ժամանակահատվածը* մտել է *Աշխարհագրական մեծ հայրնագործությունների դարաշրջան* անունով:

ՄԻՆԶՎՈԼՈՒՄԲՈՍՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՄԵՐԻԿԱՅՈՒՄ

Երբ եվրոպացիները մուտք գործեցին Ամերիկա, այնտեղ 15–20 միլիոն տեղաբնիկ էր ապրում: Կոլումբոսը, կարծելով, թե հայտնագործել է Հնդկաստանը, նրանց անվանեց *հնդկացիներ*: Տեղաբնիկներից առավել զարգացած էին *երեք ցեղեր՝ ազտեկները, մայաները* և *ինկերը*: Նրանք հասել էին քաղաքակրթական մակարդակի, ունեին իրենց պետությունները:

Ազտեկներն ապրում էին *Մեքսիկայի կենտրոնական և արևմտյան շրջաններում*: XV դարում նրանք ստեղծել էին իրենց պետությունը: Այն իր հզորության գագաթնա-

Ֆերնան Մագելան

Վասկո դա Գամայի ժամանումը Հնդկաստան, 1498 թ.

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Մոնթեսումա

Ֆերնան Կորտեսի
մուսքը Մեքսիկա

կետին հասավ *Մոնթեսումայի* կառավարման ժամանակ (1502–1520 թթ.):

Ացտեկները նստակյաց ժողովուրդ էին: Նրանք կառուցում էին շքեղ պալատներ, տաճարներ, հասարակական շինություններ: Ունեին լավ կազմակերպված բանակ: Դպրոցներում սովորեցնում էին մարտավեստի կանոնները և պատրաստում ուժեղ ռազմիկներ:

1519 թ. իսպանական *նվաճողները* (իսպաներեն՝ *կոնկիստադոր*) *Ֆերնան Կորտեսի* գլխավորությամբ մտան Մեքսիկա: Նրանք երկու տարում գրավեցին ացտեկների պետությունը:

Մեքսիկայի հարավում առաջացել էին *մայաների առանձին քաղաք-պետությունները*:

Մայաները մինչկոլումբոսյան *Ամերիկայում ապրող միակ ժողովուրդն էին, որ հիև-*

րոզլիֆային գիր ունեին: Նրանք ունեին *երկու օրացույց*: Առաջինը բաղկացած էր 365, իսկ երկրորդը՝ 260 օրից: Երկրորդը ստեղծել էին կրոնական արարողությունների և տոների համար:

Մայաների քաղաք-պետությունները մինչև XVI դ. կեսը նվաճվեցին իսպանացիների կողմից:

Ժամանակակից Պերուի և Բոլիվիայի լեռնային շրջաններում ստեղծվել էր *ինկերի պետությունը*:

Սկզբում ինկեր անվանում էին այնտեղ բնակվող ցեղերից մեկին: Հետագայում պետության կառավարչին ևս սկսեցին կոչել *ինկա*, և երկիրը ստացավ Ինկերի պետություն անվանումը:

Երկրի *բնակչությունը բաժանվում էր կասայաների*: Բարձրագույն կաստան կազմում էին ինկերը: Նրանք զբաղվում էին միայն երկրի կառավարմամբ և ռազմական գործով, հարկեր չէին վճարում: Ինկերը կառուցում էին հզոր ամրոցներ, որոնց շարվածքում տեղադրում էին մի քանի տոննա քաշ ունեցող սրբատաշ քարեր:

1532-1536 թթ. իսպանական կոնկիստադորները գրավեցին ինկերի պետությունը:

Այսպիսով՝ աշխարհագրական մեծ հայտնագործությունների շնորհիվ եվրոպացիները մուտք գործեցին Ամերիկա, Աֆրիկա, Ավստրալիա և այլ տարածքներ: *Տարբեր աշխարհամասերի միջև սկսեցին ձևավորվել տնտեսական, քաղաքական, մշակութային և այլ հարաբերություններ*:

Մեծ հայրնագործությունները կապող օղակ դարձան միջին և նոր դարերի միջև:

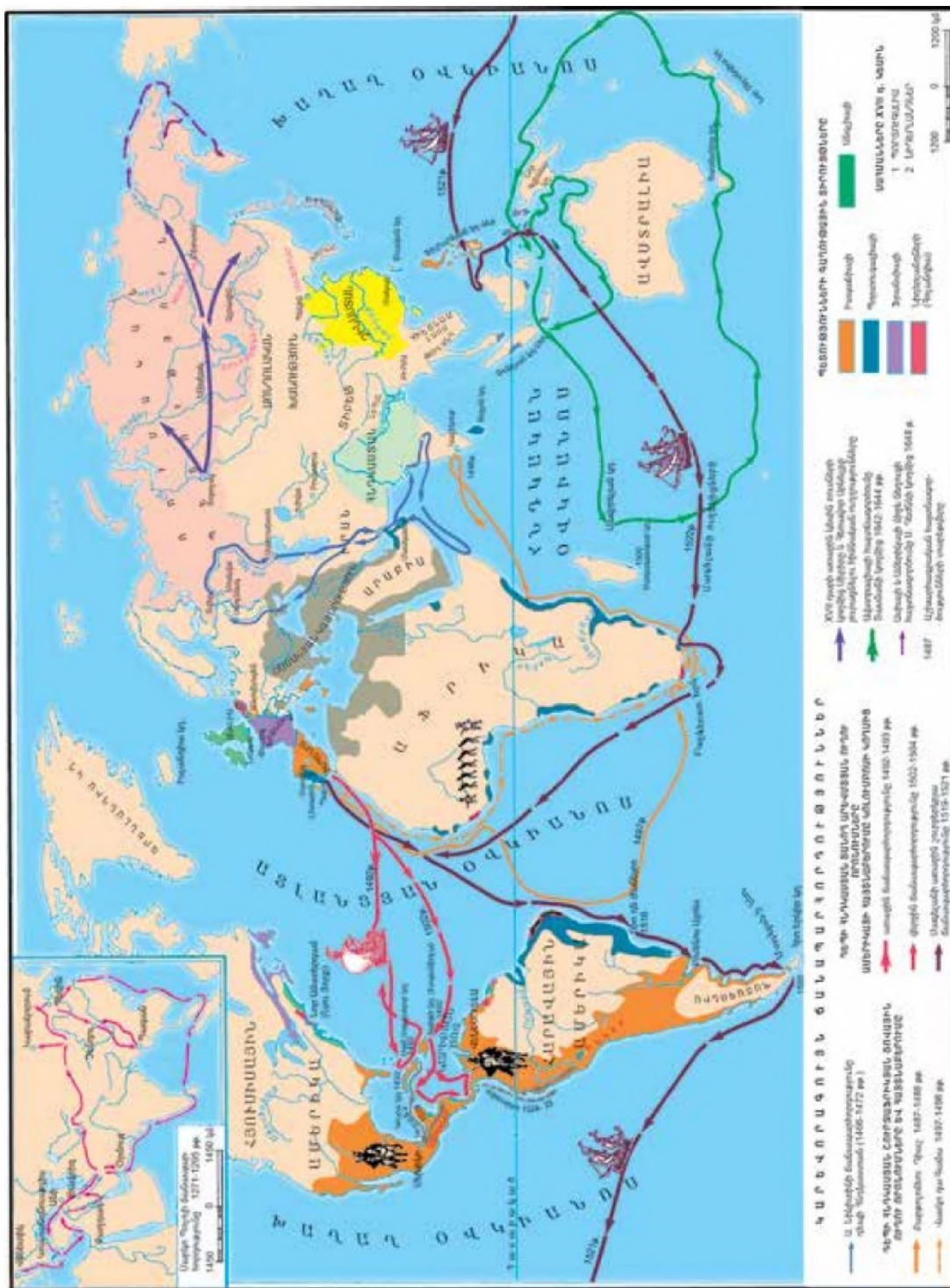
Յրանսիակո Պիսարո

Ինկերի պետության կայսր
Պաչակուպի Յուպանկին

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Աշխարհագրական մեծ հայրնագործությունները

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Եվրոպացիներն ինչո՞ւ սկսեցին փնտրել դեպի Հնդկաստան տանող ծովային ուղիներ:
2. Ներկայացրե՞ք Աշխարհագրական մեծ հայտնագործությունների նախադրյալները:
3. Ե՞րբ է Կոլումբոսը հայտնաբերել Ամերիկան: Ո՞ւմ անունով է կոչվել այն, ինչո՞ւ:
4. 1498 թ. ո՞վ և ծովային ի՞նչ ուղի հայտնագործեց:
5. Ո՞վ էր գլխավորում շուրջերկրյա առաջին ճանապարհորդությունը:
6. Ի՞նչ անուն տվեց տեղաբնիկներին Կոլումբոսը, ինչո՞ւ:
7. Ացտեկների պետությունը ե՞րբ է ստեղծվել և ո՞ր տարածքում: Ո՞ւմ գլխավորությամբ են իսպանացիները գրավել Մեքսիկան:
8. Որտե՞ղ էին՝ ա) մայաների քաղաք-պետությունները, բ) ինկերի պետությունը:
9. Իսպանացի կոնկիստադորները ե՞րբ են գրավել ինկերի պետությունը:
10. Ի՞նչ նշանակություն են ունեցել Աշխարհագրական մեծ հայտնագործությունները:

Նոր հասկացություններ, անուններ

Աշխարհագրական մեծ հայտնագործություններ, Քրիստափոր Կոլումբոս, Ամերիգո Վեսպուչի, Վասկո դա Գամա, Ֆերնան Մագելան, ացտեկ, Մոնթեսումա, Մեքսիկա, Ֆերնան Կորտես, մայա, ինկա, Ինկերի պետություն

§ 24. ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

ՎԵՐԱԾՆԵԴԻ ԱՌԱՋԱՑՈՒՄԸ

Միքելանջելո Բուոնարոտի.
«Բնքնանկար»

Միքելանջելո Բուոնարոտի.
«Ողբ»

Արևմտահռոմեական կայսրության կործանումից հետո Արևմտյան Եվրոպայում *անտիկ հունահռոմեական մշակույթը մոռացության մատնվեց*: Սակայն միջնադարյան մարդիկ անտիկ շրջանը պատկերացնում էին որպես իդեալական մի ժամանակ, երբ մշակույթը ծաղկում էր ապրում:

XIV դարից սկսած՝ փորձեր էին արվում *վերականգնելու և օգտագործելու հունահռոմեական մշակույթի առավել կարևոր նվաճումները*:

Իտալիայի քաղաքների տնտեսական և մշակութային բուռն զարգացումը պահանջում էր փոխել վերաբերմունքը հոգևոր և աշխարհիկ կյանքի հանդեպ: *Մարդիկ սկսեցին ավելի շար ուշադրություն դարձնել երկրային կյանքին*: Իսասական լատիներենը նորից վերածնվեց և դարձավ պաշտոնական հաղորդակցության ու գիտական լեզու:

Ահա թե ինչու այդ ժամանակաշրջանը (XIV–XVI դդ.) սրացել է Վերածնունդ (Ռեներսանս) անվանումը: Վերածնունդը սկզբնավորվել է Իտալիայում, ապա տարածվել ամբողջ Եվրոպայում:

Մարդը հայտնվեց Վերածննդի գործիչների հետաքրքրության կենտրոնում: Ուստի այդ գործիչներին սկսեցին անվանել *հումանիստներ՝ մարդասերներ*: Հումանիստների կարծիքով մարդն ունի արժանապատվություն, անհատական արժեք և ամեն ինչի հասնելու ունակություն:

ՎԵՐԱԾՆՆԴԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՐՎԵՍԸ

Իտալական գրականությունը հիմնադրել են «Ֆլորենցիայի երեք լուսավորները»՝ Դանթե Ալիգիերին, Ֆրանչեսկո Պետրարկան և Ջովանի Բոկասչոն:

Վերածննդի դարաշրջանում հատկապես նշանակալից է XV դարի վերջից մինչև XVI դարի սուսջին կեսն ընկած ժամանակահատվածը: Այն անվանում են Բարձր Վերածնունդ: Մշակույթն այդ ընթացքում հասավ իր զարգացման բարձրակետին: Այս դարաշրջանում են ստեղծագործել նշանավոր արվեստագետներ Լեոնարդո դա Վինչին, Միքելանջելո Բուոնարոտին և Ռաֆայել Սանտին:

Մեծ էր Միքելանջելոյի դերը Վերածննդի գեղանկարչության և քանդակագործության մեջ: Նա մանրամասն ուսումնասիրել էր մարդու մարմնի կառուցվածքը: Դա նրան հնարավորություն տվեց քանդակելու և նկարելու մարդկային իրական կերպարներ:

Ջովանի Բոկասչո

Ռաֆայել Սանտին.
«Տիրամարդը»

Ալբրեխտ Դյուրեր.
«Ինքնանկար»

Լեոնարդո դա Վինչի.
«Կապիտով կինը»

ՀՅՈՒՄԻՍԱՅԻՆ ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Վերածնության մշակույթը տարածվեց նաև եվրոպական մյուս երկրներում: Քանի որ դրանք հիմնականում ընկած էին Ալպերից հյուսիս, ապա այդտեղի վերածնունդը ստացել է *Հյուսիսային Վերածնունդ* անվանումը:

Իրա նշանավոր գործիչներից էր նիդերլանդացի *Էրազմ Ռուտերհամցին*: Նրան մեծ հռչակ բերեց «*Գովք հիմարության*» երգիծական ստեղծագործությունը: Նա ծաղրի է ենթարկում եկեղեցու քարացած կանոնները և մարդկանց արատները:

Նշանավոր հումանիստ էր անգլիացի *Թոմաս Մորը*: Նա հայտնի դարձավ «*Մուռպիս*» գրական ստեղծագործությամբ: Թ. Մորը նկարագրում է իրականում գոյություն չունեցող «Ուտոպիա» անունով մի կղզի: Այնտեղ բոլոր մարդիկ, անկախ զբաղմունքից, ապրում են հավասար, հազնվում և սնվում են միատեսակ: «Ուտոպիան» գրվեց այն ժամանակ, երբ Անգլիայում ոչխարաբուծության զարգացման համար գյուղացիներին քշում էին հողերից և մշակելի հողերը դարձնում արոտավայրեր: «*Ձեր ոչխարները խժոժում են մարդկանց*», — ասում էր Թ. Մորը:

Զարգացում ապրեց նաև Հյուսիսային Վերածննդի արվեստը: Այդ բնագավառում հատկապես մեծ հռչակ ձեռք բերեցին գերմանացի նկարիչ Ալբրեխտ Դյուրերը և նիդերլանդացի նկարիչ *Պիտեր Բրոյգել Ավագը*:

Փաստորեն, *Վերածննդի դարաշրջանում սկսեց ձևավորվել եվրոպական նոր մշակույթը*:

Լեոնարդո դա Վինչին Վերածննդի շրջանի խոշորագույն դեմքերից է: Որպես գեղանկարիչ հայտնի է իր «Ջոկոնդա» («Մոնա Լիզա») նկարով և «Խորհրդավոր ընթրիք» որմնանկարով: Դա Վինչին նախագծել է նաև թռչող սարքեր, ստորջրյա մեքենաներ:

Դանթեն գրել է բանաստեղծություններ, գիտական աշխատություններ լեզվի և պետության կառուցվածքի մասին: Սակայն նրան անմահ փառք բերեց «Աստվածային կատակերգություն» պոեմը, որտեղ ներկայացրել է անդրշիրիմյան կյանքը:

Ռաֆայելը Վերածննդի արվեստի նշանավոր գործիչներից էր: Նրա բազմաթիվ «Մադոնաները» («Տիրամայր») կնոջ գեղեցկության ու մայրական քնքշանքի գովերգություն են: Ռաֆայելին հատկապես մեծ փառք բերեց «Միքստինյան Տիրամայրը» կտավը:

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչ է նշանակում Վերածնունդ:
2. Որտեղ է սկզբնավորվել Վերածննդի դարաշրջանը:
3. Ովքեր էին հումանիստները:
4. Ովքեր էին «Ֆլորենցիայի երեք լուսատուները»:
5. Ո՞ր ժամանակաշրջանն է կոչվում Բարձր Վերածնունդ և ինչո՞ւ: Թվարկե՛ք իտալական Բարձր Վերածննդի նշանավոր արվեստագետների:
6. Ինչ է Հյուսիսային Վերածնունդը: Թվարկե՛ք դրա ներկայացուցիչների և նրանց հայտնի ստեղծագործություններ:
7. Թոմաս Մորի ստեղծագործությունն ինչո՞ւ էր կոչվում «Ուտոպիա»:

Գործնական աշխատանք

Պատրաստե՛ք փոքրիկ ելույթ Վերածննդի դարաշրջանի Ձեր նախընտրած գործչի մասին և ներկայացրե՛ք դասարանին:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Վերածնունդ, հումանիստ, «Ֆլորենցիայի երեք լուսատուներ», Դանթե Ալիգիերի, Ֆրանչեսկո Պետրարկա, Ջովանի Բոկասչո, Բարձր Վերածնունդ, Լեոնարդո դա Վինչի, Միքելանջելո Բուոնարոտի, Ռաֆայել Սանտի, Հյուսիսային Վերածնունդ, Էրազմ Ռոտերդամցի, Թոմաս Մոր, «Ձեր ոչխարները խժռում են մարդկանց», Ալբրեխտ Դյուրեր, Պիտեր Բրոյգել Ավագ

§ 25. ՌԵՖՈՐՄԱՑԻԱ

ՄԱՐՏԻՆ ԼՅՈՒԹԵՐԻ ՈՒՍՄՈՒՆՔԸ

Միջնադարում հավատացյալի համար կարևոր նշանակություն ուներ գործած մեղքերից փրկվելու խնդիրը: *Հոգևորականները քարոզում էին, որ սառնց եկեղեցու օգնության հնարավոր չէ փրկություն գտնել:* Դրա համար անհրաժեշտ է ամեն օր այցելել եկեղեցի, գրադվել բարեգործությամբ, եկեղեցու կարիքների համար դրամ հատկացնել: Եկեղեցին սկսեց կիրառել նաև մեկ այլ միջոց: Հռոմի պապի անունից հավատացյալներին վաճառում էին *ինդուլգենցիաներ (մեղքերի թողության շնորհագիր):* Ինդուլգենցիա գնողը ազատվում էր բոլոր մեղքերից:

Գերմանիայի Վիյրենբերգ քաղաքի Մայր տաճարի դռանը *1517 թ. հոկտեմբերի 31-ին* մի թուղթ փակցվեց: Այն պարունակում էր

Մարտին Լյութեր

Լյութերի դրույթներն ուղղված էին ինդուլգենցիաների վաճառքի դեմ: Նա կարծում էր, որ մարդը կարող է փրկության հասնել միայն հավատով, այլ ոչ թե թուղթ գնելով: Լյութերը կարծում էր, որ հավատի միակ աղբյուրը Աստվածաշունչն է, այլ ոչ թե Հռոմի պապերի ընդունած որոշումները:

Լյութերն այրում է պապական կոնդակները:

95 դրույթ: Դրանց հեղինակն էր *Վիլհելմերգի համալսարանի պրոֆեսոր Մարտին Լյութերը*: Նա գտնում էր, որ մարդը կարող է փրկվել միայն իր հավատով, այլ ոչ թե ինդուլգենցիաներ գնելով:

Երբ Սրբազան հռոմեական կայսրության *Կարլոս V կայսրը* հրամանագիր արձակեց Լյութերի քարոզած *գաղափարներն արգելելու* մասին, *նրա կողմնակիցները բողոքեցին նրա դեմ*: Այդտեղից էլ *լյութերականներին սկսեցին անվանել բողոքականներ*: Լյութերականները բարեփոխումներ կատարեցին գերմանական կաթոլիկ եկեղեցում: Արդյունքում՝ *Գերմանիայում առաջացավ բողոքական (լյութերական) եկեղեցի*: Հաստատվեց *«Ում իշխանությունը, նրա էլ՝ հավասար»* սկզբունքը: Այսինքն՝ տվյալ տարածքի իշխանն էր որոշում իր հպատակների հավատը:

Լյութերի դրույթներից

Յուրաքանչյուր քրիստոնյա, եթե նա անկեղծորեն զղջում է, առանց ինդուլգենցիայի էլ ստանում է լիակատար թողություն: Եկեղեցու ճշմարիտ գանձը, իհարկե, մեղքի թողությունը չէ, այլ Աստծո մեծության և բարեհաճության սրբազան ավետարանը:

Քրիստոնյաներին պետք է սովորեցնել, որ նա, ով տեսնում է կարիքավորի և, չնայած դրան, դրամ է տալիս ինդուլգենցիա ձեռք բերելու համար, դրանով ոչ թե պապի կողմից թողություն է ստանում, այլ Աստծո զայրույթը:

Ասել, թե պապի գինանշանով զարդարված և տաճարներում դրված թողության խաչը Քրիստոսի խաչին հավասար արժեք ունի, սրբապղծություն է:

Վիլհելմերգի փաճարի դարպասները, որտեղ փորագրված են Լյութերի 95 դրույթները:

ՌԵՖՈՐՄԱՑԻԱՅԻ ՏԱՐԱԾՈՒՄԸ

Եվրոպական այլ երկրներում նույնպես առաջանում էին բողոքական նոր եկեղեցիներ: Ահա թե ինչու այս ժամանակաշրջանը՝ *XVI դարը, սրացավ Ռեֆորմացիայի* (վերափոխումների) *դարաշրջան* անվանումը:

Անգլիայի Հենրիխ VIII թագավորը 1534 թ. հրապարակեց գերազահության մասին օրենքը: Այն սահմանում էր, որ անգլիական եկեղեցու առաջնորդը ոչ թե Հռոմի պապն է, այլ Անգլիայի թագավորը: Եկեղեցական հողերը բռնագրավվեցին: Ժամասացությունը սկսեց կատարվել անգլերենով:

Եպիսկոպոսներին պաշտոնների էր նշանակում խորհրդարանը: *Հոգևորականները փարձաբարձում էին պեղական գանձարանից*: Արդյունքում Անգլիայում ձևավորվեց բողոքական եկեղեցի, որը ստացավ *անգլիկան եկեղեցի* անվանումը:

Ռեֆորմացիայի հայտնի մյուս երկիրը *Շվեյցարիան* էր: Այստեղ *շարժումը գլխավորեց Ժան Կալվինը*: Նա մշակեց բարեպաշտության և օրինակելի վարքի նոր կանոններ: Կալվինի գաղափարներն այնքան տարածվեցին, որ Ժնև քաղաքի իշխանությունները գործադրեցին դրանք: Արգելվեցին զվարճությունները, երաժշտությունը, լավ հագնվելը, թղթախաղը: Ժամանակակիցները *Կալվինին համարում էին «Ժնևի պապ»*:

Բողոքական այս եկեղեցին նրա անունով կոչվել է կալվինական:

Անգլիայի թագավոր
Հենրիխ VIII

Ժան Կալվին

Իգնատիոս Լոյոլա

ՀԱԿԱՌԵՖՈՐՄԱՅԻԱ

Ռեֆորմացիայի տարածման հետևանքով կաթոլիկ եկեղեցու միասնությունը տրոհվեց: Այն պահպանելու համար վերջինս դիմեց հակաքայլերի, որոնք ստացան *Հակառեֆորմացիա* անվանումը:

1559 թ. լույս տեսավ «Արգելված գրքերի» առաջին ցուցակը: Կաթոլիկներին արգելված էր կարդալ այնտեղ գրանցված գրքերը:

Ռեֆորմացիայի դեմ պայքարում մեծ դեր խաղաց իսպանացի *Իգնատիոս Լոյոլայի հիմնած «Հիսուսի ընկերություն» (ճիզվիտներ)* վանական նոր *միաբանությունը*: Նրա անդամները երդվում էին լինել աղքատ, չամուսնանալ և հնազանդ ու անխոս ենթարկվել Հռոմի պապին: Միաբանությունը բացեց դպրոցներ, համալսարաններ, որտեղ պատրաստում էին կաթոլիկ քարոզիչներ:

Ռեֆորմացիայի գործիչները պապից պահանջում էին տիեզերական ժողով հրավիրել և քննարկել եկեղեցուն բարեփոխումների անցկացնելու խնդիրը: *Ժողովը հրավիրվեց Տրիդենտ քաղաքում*: Սակայն

Արգելված գրքերի հրատարակային սյրում

ըննարկեցին ոչ թե բարեփոխումների, այլ Ռեֆորմացիայի դեմ պայքարելու հարցեր:

Այդուհանդերձ՝ կաթոլիկ եկեղեցին չկարողացավ դիմագրավել Ռեֆորմացիային: Պապականությունը աստիճանաբար կորցնում էր իր հզորությունն ու ազդեցությունը, իսկ բողոքականությունն ավելի էր ընդլայնում իր սահմանները:

Տրիդենտի տիեզերական ժողովը

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչ էր ինդուլգենցիան և ինչ նպատակի էր ծառայում:
2. Երբ և որտեղ փակցվեցին Մարտին Լյութերի 95 դրոյթները: Ինչի և ո՞ւմ դեմ էին ուղղված դրանք:
3. Ովքեր ստացան բողոքական անվանումը և ինչո՞ւ:
4. Բացատրե՛ք «Ում իշխանությունը, նրա էլ՝ հավատը» սկզբունքի իմաստը:
5. Ո՞վ և երբ հրապարակեց գերագահության մասին օրենքը Անգլիայում: Ներկայացրե՛ք անգլիկան եկեղեցու առանձնահատկությունները:
6. Ո՞վ էր Ժան Կալվինը և ինչ էր քարոզում:
7. Ինչ է Հակառեֆորմացիան: Երբ լույս տեսավ «Արգելված գրքերի» առաջին ցուցակը:
8. Ո՞վ էր Իգնատիոս Լոյոլան և ինչ հիմնեց:

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Քննարկման հարց

Կաթոլիկ եկեղեցին ի՞նչ քայլեր ձեռնարկեց իր սասանված հեղինակությունը վերականգնելու համար: Հաջողվե՞ց դա, թե՞ ոչ. հիմնավորե՞ք ձեր պատասխանը:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Ինդուլգենցիա, Մարտին Լյութեր, բողոքականներ, «Ում իշխանությունը, նրա էլ՝ հավատը», Ռեֆորմացիա, Հենրիխ VIII, անգլիկան եկեղեցի, Ժան Կալվին, «Ժնևի պապ», Հակառեֆորմացիա, «Արգելված գրքեր», Իգնատիոս Լոյոլա, ճիզվիտներ, «Հիսուսի ընկերություն»

§ 26. ՆՈՐ ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

ՆԻԳԵՐԼԱՆԴԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հյուսիսային ծովի ափին գտնվող *Նիդերլանդներ* կոչվող *երկիրը* բաղկացած էր 17 գավառներից: *XVI դարում այն Իսպանիայի կազմում էր*: Ռեֆորմացիայի, հատկապես *կալվինական գաղափարները լայն տարածում գտան նաև Նիդերլանդներում*:

Զգուշանալով, որ Ռեֆորմացիան կարող է վերածվել հակախապանական պայքարի, *Իսպանիայի թագավոր Ֆիլիպ II-ը* Նիդերլանդներում *հիմնեց ինկվիզիցիայի դապարան* և խստացրեց օրենքները: Սակայն դա չփրկեց իրավիճակը: *Ռեֆորմացիայի շարժումը Նիդերլանդներում վերաճեց ազգային-ազատագրական պայքարագմի (1566–1609)*: Այն ընդունված է անվանել նաև *Նիդերլանդական հեղափոխություն*:

Պատերազմը սկսվեց ապստամբությամբ: *Կալվինականները* սրբապատկերների պաշտամունքը չէին ընդունում: Նրանք հարձակվում էին կաթոլիկական եկեղեցիների ու վանքերի վրա, ոչնչացնում էին այնտեղի սրբապատկերները, մասունքները և բռնագրավում եկեղեցական գույքը: *Ավերվեց շուրջ 5500 եկեղեցի ու վանք*:

Սակայն *ապստամբները շուտով պատակավեցին*: *Հարավի գավառները* որոշեցին դադարեցնել պայքարը: Նրանք շարունակեցին ճանաչել Իսպանիայի գերիշխանությունը, և Նիդերլանդների հարավային մասը մնաց Իսպանիայի կազմում: Այդ տարածքի մի

Իսպանիայի արքա Ֆիլիպ II

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Երեսնամյա պատերազմի մասնակից անգլիացի զինվորի սպասազինությունը

մասի վրա հետագայում առաջացել է Բելգիա պետությունը:

Հյուսիսային յոթ գավառները միավորվեցին և սրեղծեցին նոր պետություն՝ Նիդերլանդները: Որպես առավել զարգացած գավառ՝ հանրապետության գլուխ կանգնեց *Հոլանդիան*: Այդ պատճառով Նիդերլանդները հաճախ անվանում են նաև Հոլանդիա:

ԵՐԵՄՆԱՄՅԱ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ (1618–1648)

Գերմանիայում Ռեֆորմացիայի արդյունքում կազմավորվեցին կրոնական երկու խմբավորումներ: Լյութերական իշխանները ստեղծել էին *Ավերարանական միությունը*, իսկ կաթոլիկները՝ *Կաթոլիկական միությունը*:

Այս երկու խմբավորումների միջև 1618 թ. բռնկվեց *պատերազմ*: Ռազմական գործողություններն սկսվեցին Չեխիայում, որն այդ ժամանակ մտնում էր Սրբազան հռոմեական կայսրության մեջ: Պատերազմի մեջ ներքաշվեցին նաև մի շարք երկրներ՝

Իսպանիան, չհաշտվելով յոթ գավառների կորստի հետ, որոշեց վերադարձնել դրանք: Հոլանդիային օգնության եկավ Անգլիան: Իսպանիան 1588 թ. 134 նավերից կազմված «Անպարտելի Արմադա» կոչվող նավատորմն ուղարկեց Անգլիայի դեմ: Սակայն փոթորիկը ոչնչացրեց նավատորմի մի մասը, իսկ մի մասն էլ ոչնչացրին անգլիացիները: Փրկվեց միայն 43 նավ:

Եվրոպայի քաղաքական քարտեզը 1648 թ.

- Ավստրիական Հաբսբուրգների տիրույթները
- Իսպանական Հաբսբուրգների տիրույթները
- Ֆրանսիական թագավորության տիրույթները
- Շվեդական թագավորության տիրույթները
- Պապական մարզ
- Գերմանական և իտալական մանր պետություններ

- Լեհաստանի և Շվեդիայի կողմից XVII դ. սկզբին Ռուսաստանից գրաված հողեր
- Պետությունների սահմանները 1648 թ.

- Թվերով նշված են.*
1. Իսպանական Նիդերլանդներ
 2. Շվեյցարական միություն
 3. Ջենովայի հանրապետություն
 4. Դուրբովնիկի հանրապետություն
 5. Չեռնոգորիա
 6. Նիդերլանդներ
 7. Պրուսիա

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Ավստրիան, Իսպանիան, Ֆրանսիան, Շվեդիան, Դանիան, Անգլիան, Հոլանդիան, Ռուսաստանը:

Այսպես երկու կրոնական խմբավորումների բախումը *վերաճեց համաեվրոպական առաջին պայերազմի*: Այն *տևեց 30 տարի*, այդ պատճառով էլ պատմության մեջ մտել է *Երեսնամյա պայերազմ* անունով:

ԵՎՐՈՊԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐ ՔԱՐՏԵԶԸ

Երեսնամյա պայերազմն ավարտվեց 1648 թվականին Վեստֆալյան հաշտության պայմանագրով: Պատերազմի արդյունքում *ուժեղացան Շվեդիան և Ֆրանսիան*: Շվեդիան ստացավ Գերմանիայի հյուսիսային առափնյա շրջանների մեծ մասը, դրանով գերմանական պետությունները զրկվեցին Բալթիկ ծով դուրս գալու հնարավորությունից:

Ֆրանսիային տրվեցին Էլզասը և նախկինում Ավստրիային պատկանող որոշ շրջան-

Վեստֆալյան հաշտության պայմանագրի ստորագրումը 1648 թ.

ներ: *Ճանաչվեց Շվեյցարիայի և Հոլանդիայի անկախությունը:*

Պայմանագրով *սանրագրվեց Գերմանիայի պատակիրումը:* Գերմանական իշխանությունները իրավունք ստացան մեկը մյուսի, ինչպես նաև այլ պետությունների հետ կազմելու միություններ:

Պատերազմը տապալեց Ավստրիայում և Իսպանիայում իշխող Հաբսբուրգների արքայատոհմի ծրագիրը: Ըստ դրա՝ Եվրոպայում պետք է ստեղծվեր «քրիստոնեական կայսրություն»՝ Հաբսբուրգների գլխավորությամբ:

Այսպիսով՝ Վեստֆալյան հաշտությանը հասարակվեց նոր աշխարհաքաղաքական իրավիճակ, նոր տեսք ստացավ Եվրոպայի քաղաքական քարտեզը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Որտեղ է գտնվում Նիդերլանդները: XVI դ. դժբերության կազմում էր այն:
2. Ինչո՞ւ Նիդերլանդներում սկսվեց ազգային-ազատագրական պայքար: Որքան է այն տևել: Ինչպե՞ս սկսվեց և ինչո՞վ ավարտվեց այդ պայքարը:
3. Ինչ նշանակություն ունեցավ Նիդերլանդական հեղափոխությունը:
4. Կրոնական ինչ խմբավորումներ կային Գերմանիայում XVII դ. սկզբին:
5. Երբ է սկսվել համաեվրոպական առաջին պատերազմը: Թվարկե՞ք մասնակից պետություններին:
6. Ներկայացրե՞ք Երեսնամյա պատերազմի պատճառները և հետևանքները:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Նիդերլանդներ, Հոլանդիա, Երեսնամյա պատերազմ, Ավետարանական միություն, Կաթոլիկական միություն, Ավստրիա, Դանիա, Շվեյցարիա, Հաբսբուրգների արքայատոհմ, Վեստֆալյան հաշտության պայմանագիր

§ 27. ՆՈՐ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հատված Կոպեռնիկոսի գիրքն արգելելու մասին հրամանագրից

1616 թ. կաթոլիկ եկեղեցին դատապարտեց Կոպեռնիկոսի «Երկնային ոլորտների շրջապտույտի մասին» գիրքը:

«Միաբանությանը լուր է հասել, որ կեղծ, աստվածային գրքին հակասող ... տեսությունը Երկրի պտտվելու և Արևի անշարժության մասին, որ քարոզում էր Նիկողայոս Կոպեռնիկոսը իր գրքում ... սկսել է տարածվել և շատերի կողմից ընդունվել: Այդ պատճառով ... միաբանությունը որոշեց, որ Նիկողայոս Կոպեռնիկոսի ... աշխատությունները ... պետք է վերացվեն շրջանառությունից, քանի դեռ չեն շտկվել»:

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅՈՒՆԸ

Միջնադարի ավարտին գիտությունը մեծ առաջընթաց ունեցավ: Ամենից առաջ դա կապված էր Վերածննդի, Ռեֆորմացիայի և Աշխարհագրական մեծ հայտնագործությունների հետ: Իսկ ռազմական գործի, արտադրության և առևտրի զարգացումը հատկապես ճշգրիտ գիտելիքների մեծ պահանջարկ էին առաջացրել:

Այդպիսի գիտելիքները սովորաբար ձեռք էին բերվում փորձի ու գիտական հայրնագործությունների միջոցով: Նման ճանապարհով ստացված գիտելիքները թռիչքաձև զարգացում ապահովեցին գիտության բնագավառում:

Գիտության այդ աննախընթաց զարգացումը սրացել է Առաջին գիտական հեղափոխություն անվանումը: Այն ընդգրկում է XVI–XVII դարերը:

ՆՈՐ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԳԻՐՆԵՐԸ

Գիտական հեղափոխության *առաջին և ականապոր ներկայացուցիչն է լեհ Նիկողայոս Կոպեռնիկոսը (1473–1543):* Նա ժխտում էր այն տեսակետը, թե Երկիր մոլորակը Տիեզերքի կենտրոնում է: Նա ապացուցում էր, որ *Տիեզերքի կենտրոնում Արեգակն է:* Բոլոր մոլորակները, այդ թվում՝ Երկիրը, կլոր շրջաձիքով պտտվում են Արեգակի շուրջը: Հասկանալով, թե ինչպես կրնդունվի իր տեսությունը, Կոպեռնիկոսը բա-

րեկամներին խնդրեց, որ իր աշխատությունը հրատարակեն իր մահից հետո:

Բժիշկ *Անդրեաս Վեզալիուսը (XVI դ.)* ուսումնասիրում էր մարդու մարմնի գաղտնիքները: Նա *հերձման միջոցով փվեց մարդկային մարմնի ճշգրիտ կառուցվածքը և նկարագրությունը*: Ասում են, որ հերձում կատարելու համար Վեզալիուսը գողանում էր կախաղան հանված մարդկանց դիակները: *Եկեղեցին արգելում էր ուսումնասիրել Աստու սրեղծած մարդու մարմինը*: Որպեսզի չենթարկվի եկեղեցու հալածանքներին, նա ստիպված էր դառնալ Կարլոս V կայսեր անձնական բժիշկը:

Իտալացի գիտնական Ջորդանո Բրունոն (1548–1600) ասում էր, որ Տիեզերքն անսահման է: Այնտեղ կան բազմաթիվ մոլորակներ: Աստղերը հեռավոր արեգակներ են, որոնց շուրջը պտտվում են մարդկանցով բնակեցված մոլորակներ: Եկեղեցուն չհաջողվեց ստիպել Բրունոյին հրաժարվելու իր

Տրենսխու Բելինո

Ջորդանո Բրունոն եկեղեցական դատարանի առաջ

ՀԱՏՎԱԾ

ԻՆՎԵՐՏԻՑԻԱՅԻՆ ԴԱՎԵՃՈՒՄ
ԳԱԼԻԼԵՅԻ ԵԼՈՒՅԹԻՑ

«Ես՝ Գալիլեո Գալիլեյս՝ Վիչենցո Գալիլեյի որդին՝ Ֆլորենցիացիս, իմ կյանքի յոթանասուններորդ տարում դատարանի առջև անձամբ կանգնելով, ծնկի գալով ձեր առջև՝ երդվում եմ, որ միշտ հավատացել եմ, այժմ էլ հավատում եմ և Աստծո կանոնք այսուհետև էլ կհավատամ այն ամենին, ինչ որ քարոզում և սովորեցնում է սուրբ կաթոլիկ եկեղեցին: Բայց քանի որ այս սրբազան դատարանից ինձ արդեն վաղուց օրինական պահանջ է եկել, որ ես հրաժարվեմ կեղծ կարծիքից, ըստ որի՝ Արևը Տիեզերքի կենտրոնում է և անշարժ է, որպեսզի ես չպաշտպանեմ այդ կարծիքը, չուսուցանեմ այն... դրա հետևանքով ինձ լրջորեն կասկածում են հերետիկոսության մեջ, այսինքն, որ ես մտածում և հավատում եմ, որ Արևը Տիեզերքի կենտրոնն է և անշարժ է, իսկ Երկիրը կենտրոն չէ և շարժվում է ...»:

Գալիլեո Գալիլեյը Վենետիկի դոժին ցույց է փայխա սափղա-դիարակից օգտվելու ձևը:

գաղափարներից, որի պատճառով էլ *նրան նոջակիզեցին*:

Իտալացի սափղաբաշխ և ֆիզիկոս Գալիլեո Գալիլեյը (1564–1642) նույնպես կարծում էր, որ Երկիրը պտտվում է Արեգակի շուրջը: Նա հայրնագործեց մարմինների ազատ անկման օրենքը: Ստեղծեց հզոր աստղադիտակ: Գալիլեյը առաջինը հայրնագործեց Լուսնի վրա գոյություն ունեցող անհարթությունները: Ինկվիզիցիան Գալիլեյին ստիպեց հրաժարվել իր գաղափարներից: Սակայն դուրս գալով դատարանից՝ Գալիլեյն ասել է. «Բայց, այնուամենայնիվ, այն (Երկիրը) պտտվում է»:

Անգլիացի փիլիսոփա Ֆրենսիս Բեկոնը (1561–1626) կարծում էր, որ շրջապատող միջավայրը և բնությունն անհրաժեշտ է ուսումնասիրել փորձի միջոցով: Նրա կարծիքով՝ գիտությունը մարդուն հնարավորություն կտա վերափոխելու կյանքը:

Գիտության բնագավառում առանձին անհատների նվաճումները դարձան եվրոպական գիտական մտքի սեփականությունը: Առաջին գիտական հեղափոխության շրջանում ստեղծվեց նոր ժամանակների գիտությունը:

Այսպիսով՝ Առաջին գիտական հեղափոխությունը դարձավ այն կարևոր նախադրյալներից մեկը, որն ապահովեց Եվրոպայի անցումը դեպի զարգացման հաջորդ փուլ՝ արդյունաբերական հասարակություն:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Նշեք ճշգրիտ գիտելիքների պահանջարկի մեծացման պատճառները XV–XVI դարերում:
2. Բացատրեք «Առաջին գիտական հեղափոխություն» հասկացության իմաստը: Ո՞ր ժամանակաշրջանն է ընդգրկում այն:
3. Ի՞նչ տեսակետ էր պաշտպանում Կոպեռնիկոսը:
4. Ո՞վ էր Վեգալիոսը: Ինչո՞վ է հայտնի:
5. Ինչո՞ւ Բրունոյին ողջակիզեցին:
6. Փորձե՞ք ներկայացնել Գալիլեյի դերը Առաջին գիտական հեղափոխության մեջ:
7. Ո՞րն էր Բեկոնի՝ շրջապատող միջավայրի և բնության ուսումնասիրության գլխավոր սկզբունքը:

Քննարկման հարց

Ինչ նշանակություն է ունեցել Առաջին գիտական հեղափոխությունը:

Նոր հասկացություններ, անուններ, արտահայտություններ

Առաջին գիտական հեղափոխություն, Նիկոլայոս Կոպեռնիկոս, Անդրեաս Վեգալիոս, Գալիլեո Գալիլեյ, «Բայց, այնուամենայնիվ, այն (Երկիրը) պտտվում է», Զորդանո Բրունո, Ֆրենսիս Բեկոն

V ԲԱԺՆԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1. Երկար ժամանակ Եվրոպա–Հնդկաստան առևտրական կապերն իրագործվում էին Միջերկրական ծովով և ցամաքային ճանապարհներով: Թուրքական նվաճումների հետևանքով Հնդկաստան տանող ուղիները վտանգավոր էին դարձել: Այդ պատճառով Եվրոպացիները փորձում էին գտնել Հնդկաստան տանող այլ ճանապարհներ: Այսպես սկսվեց Աշխարհագրական մեծ հայտնագործությունների դարաշրջանը: Երբ Եվրոպացիները հայտնաբերեցին Ամերիկան, այնտեղ ապրում էին բազմաթիվ ցեղեր, որոնց նրանք անվանեցին հնդկացիներ:

❖ *Թվարկե՛ք նշանավոր ծովագնացների և նրանց հայտնագործությունները: Որտե՞ղ էին բնակվում ացրեկները, մայաները և ինկերը, զարգացման ինչ մակարդակի էին հասել նրանք XVI դարի սկզբին: Ինչ հետևանքներ ունեցան Աշխարհագրական մեծ հայտնագործությունները:*

2. Արևմտահռոմեական կայսրության անկման և քրիստոնեության հաստատման ժամանակ անտիկ հունահռոմեական մշակույթը հիմնականում մոռացության էր մատնվել: Մակայն XIV դ. սկսած՝ փորձեր էին արվում վերականգնելու և օգտագործելու այն: Այսպես սկսվեց Վերածննդի դարաշրջանը: Վերածննդի դարաշրջանի գործիչները սկսեցին մեծ ուշադրություն դարձնել երկրային կյանքի և մարդու ուսումնասիրությանը: Բուռն վերելք ապրեցին գրականությունը և արվեստը:

❖ *Ինչ է Վերածնունդը: Փորձե՛ք պարզաբանել դրա նախադրյալները: Թվարկե՛ք Վերածննդի հայրնի ներկայացուցիչների: Վերհանե՛ք Վերածննդի նշանակությունը:*

3. Եվրոպայում տեղի ունեցած սոցիալական, քաղաքական և մշակութային տեղաշարժերը պահանջում էին փոփոխություններ կատարել նաև քրիստոնեական եկեղեցու ներսում: Պապականությունը, ընդհակառակը, խստացրեց հալածանքները փոփոխությունների կողմնակիցների նկատմամբ: Մակայն դա արդյունք չտվեց: Սկսվեց Ռեֆորմացիայի դարաշրջանը: Ռեֆորմացիոն շարժման դեմ պայքարելու համար կաթոլիկ եկեղեցին դիմեց մի շարք քայլերի:

❖ *Ինչ է Ռեֆորմացիան, նշե՞ք հայրնի գործիչների, ում էին անվանում «Ժնևի պապ»: Ինչ է Հակառեֆորմացիան: Երբ է հրատարակվել «Արգելված գրքերի» առաջին ցուցակը: Ինչ արդյունքներ տվեց Ռեֆորմացիան:*

4. Վերածնունդը, Ռեֆորմացիան, Աշխարհագրական մեծ հայտնագործությունները, նոր գիտության ձևավորումը շաղկապող կամուրջ էին միջնադարի Եվրոպայի և նոր շրջանի Եվրոպայի միջև: Մակայն միջնադարը իր տեղը դժվարությամբ էր գիջում նոր ժամանակներին, ինչի արդյունքում էլ տեղի էին ունենում բախումներ հնի և նորի միջև: Իսպանական տիրապետության դեմ Նիդերլանդներում սկսված ազգային-ազատագրական պայքարը վերածվեց հեղափոխության, որի արդյունքում ստեղծվեց Նիդերլանդներ (Հոլանդիա) պետությունը, իսկ ավելի ուշ՝ Բելգիան: Երեսնամյա պատերազմը առաջին համաեվրոպական պատերազմն էր: Դրա արդյունքում ստեղծվեց նոր աշխարհաքաղաքական իրավիճակ:

❖ *Երբ է տեղի ունեցել Նիդերլանդական հեղափոխությունը և ինչ նշանակություն է ունեցել: Որո՞նք էին Երեսնամյա պատերազմի պատճառները և արդյունքները: Բարրեզի վրա ցոյց տվե՞ք Եվրոպայի քաղաքական բաժանումը 1648 թ. դրությամբ:*

5. Միջնադարի ավարտին ավելի աճեց ճշգրիտ գիտելիքների պահանջարկը: Նման գիտելիքներ կարող էին ձեռք բերվել փորձի ու գիտական հայտնագործությունների միջոցով: XVI–XVII դարերն ընդգրկող ժամանակահատվածը ստացավ «Առաջին գիտական հեղափոխության դարաշրջան» անվանումը: Առաջին գիտական հեղափոխությունը Վերածննդի և Ռեֆորմացիայի հետ նախապատրաստեց նոր Եվրոպայի ծնունդը:

❖ *Ինչո՞ւ աճեց ճշգրիտ գիտելիքների պահանջարկը: Բացարդե՞ք Առաջին գիտական հեղափոխություն հասկացությունը: Թվարկե՞ք նոր գիտության հայրնի ներկայացուցիչների և նրանց ներդրումը գիտության զարգացման գործում: Ինչ նշանակություն է ունեցել Առաջին գիտական հեղափոխությունը:*

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԵՎՈՐ ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՍ 2

IV-VII դդ.	Ժողովուրդների մեծ գաղթի ժամանակաշրջանը
IV-VI դդ.	Գուպտաների պետությունը Հնդկաստանում
581 թ.	Չինաստանի միավորումը Յանգզյանի կողմից
618-907 թթ.	Տան արքայատոհմի գահակալումը Չինաստանում
622 թ.	Մուսամեդի փախուստը (հիջրա) Մեքքայից Մեդինա
661-750 թթ.	Օմայանների խալիֆայությունը
732 թ.	Պուատիեի ճակատամարտը ֆրանկների և արաբների միջև
750-1258 թթ.	Աբբասյանների խալիֆայությունը
756 թ.	Կորդովայի խալիֆայության ստեղծումը
1066 թ.	Դուքս Վիլիելմի հռչակվելը Անգլիայի թագավոր
1071 թ.	Մանազկերտի ճակատամարտը
1206 թ.	Մոնղոլական պետության ստեղծումը Չինգիզ խանի գլխավորությամբ
1206 թ.	Դելիի սուլթանության ստեղծումը
1237-1241 թթ.	Ռուսիայի մեծ մասի գրավումը Բաթու խանի կողմից
1258 թ.	Բաղդադի գրավումը մոնղոլների կողմից
1265 թ.	Խոբիդարանի (պառլամենտի) ստեղծումն Անգլիայում
1299 թ.	Օսմանյան պետության ստեղծումը
1302 թ.	Դասային ներկայացուցչական ժողովի՝ Գլխավոր շտատների հրավիրումը Ֆրանսիայում
1337-1453 թթ.	Հարյուրամյա պատերազմը Ֆրանսիայի և Անգլիայի միջև
1380 թ.	Կուլիկովոյի ճակատամարտը
1389 թ.	Կոսովոյի ճակատամարտը սերբերի և թուրքերի միջև
1389 թ.	Դելիի գրավումը Լենկ Թեմուրի կողմից
XIV-XVI դդ.	Վերածնունդը (Ռենեսանս) Եվրոպայում
1402 թ.	Թուրքական բանակի ջախջախումը Լենկ Թեմուրի կողմից
1415 թ.	Յան Հուսի ողջակիզումը
1431 թ.	Ժաննա դ'Արկի ողջակիզումը
1444 թ.	Վառնայի ճակատամարտը
1453 թ. մայիսի 29	Կոստանդնուպոլսի գրավումը թուրք-օսմանցիների կողմից
1492 թ. հոկտ. 12	Ամերիկայի հայտնագործումը Կոլումբոսի կողմից
1498 թ.	Վասկո դա Գամայի կողմից Աֆրիկայի հարավով Հնդկաստան տանող ծովային ուղու հայտնագործումը
1517 թ. հոկտ. 31	Մարտին Լյութերի «95 դրոյթների» հրապարակումը
1519-1521 թթ.	Մեքսիկայի գրավումը իսպանացի կոնկիստադորների կողմից
1519-1521 թթ.	Առաջին ծովային շուրջերկրյա ճանապարհորդությունը Մագելանի արշավախմբի կողմից
1526 թ.	Մեծ Մողոլի տերության հիմնումը Հնդկաստանում Բաբուրի կողմից
1533-1584 թթ.	Իվան IV Ահեղ՝ Մեծ իշխան, 1547-ից՝ ցար
1534 թ.	Գերագահության մասին օրենքի ընդունումը Անգլիայում
1549 թ.	Առաջին երկրային ժողովի գումարումը Ռուսաստանում
1556-1605 թթ.	Մեծ Մողոլի կայսրության հզորացումը Աքբարի օրոք
1566-1609 թթ.	Նիդերլանդական հեղափոխությունը
XVI դ.	Չինաստանի ինքնամեկուսացումը արտաքին աշխարհից
1600 թ.	Ջորդանո Բրունոյի ողջակիզումը Հռոմում
1603-1868 թթ.	Տոկուգավա տոհմի սյոգունությունը Ճապոնիայում
1612 թ.	Ճապոնիայի ինքնամեկուսացումը արտաքին աշխարհից
1613-1917 թթ.	Ռոմանովների արքայատոհմի գահակալումը Ռուսաստանում
1639 թ.	Կարբե-Շիրինի հաշտության պայմանագրի կնքումը թուրքերի և պարսիկների միջև
1644 թ.	Ցին կայսրության հիմնադրումը Չինաստանում
1648 թ.	Վեստֆալյան հաշտությունը՝ Երեսնամյա պատերազմի ավարտը. Եվրոպայի քաղաքական նոր քարտեզի ձևավորումը

ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԵԶՐԵՐԻ (ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ) ԲԱՌԱՐԱՆ

- Ասպետ** — Միջնադարյան Արևմտյան Եվրոպայում մանր ավատատեր, որը չուներ ժառանգական տիտղոս և սեփական վասալներ:
- Ավատատեր** — Միջնադարում մասնավոր խոշոր հողային սեփականատեր: Հողը սովորաբար շնորհվում էր թագավորի, ինչպես նաև խոշոր ավատատերերի կողմից զինվորական կամ քաղաքացիական ծառայության դիմաց, որը դառնում էր ժառանգական:
- Ավատատիրական հասարակություն** — Միջին դարերին բնորոշ հասարակության անվանումը. անունը ստացել է ավատ (խոշոր մասնավոր հողային սեփականություն) բառից:
- Արիսականություն** — Քրիստոնեական-աղանդավորական ուսմունք, առաջացել է IV դարում: Հիմնադիրը Ալեքսանդրիայի եկեղեցու քահանա Արիսոսն էր. այստեղից էլ՝ անվանումը:
- Բանադրանք** — Եկեղեցու կողմից որևէ մեկին նգովելը որպես պատիժ: Բանադրվածը իրավունք չուներ եկեղեցի մտնելու:
- Բարբարոս** — Հին հույները, ապա հռոմեացիները այդ անունով էին կոչում իրենց երկրներից դուրս ապրող մյուս ժողովուրդներին: Նշանակում էր՝ վայրի, ոչ քաղաքակիրթ մարդ, ժողովուրդ:
- Բողոքականներ** — Քրիստոնեության ուղղություններից մեկի՝ բողոքականության ներկայացուցիչներ: Նրանք դատապարտում էին կաթոլիկ եկեղեցու չարաշահումները, ժխտում էին եկեղեցու՝ որպես Աստծո և մարդկանց միջև միջնորդի մասին ուսմունքը:
- Բոյարական դուճա** — Ռուսիայում (ապա՝ Ռուսաստան) Մեծ իշխանին կից գերագույն խորհուրդ (ցարին կից՝ 1547 թ–ից) X դարից մինչև XVIII դ.: Ազնվականության այս ներկայացուցչական մարմինն ուներ օրենսդիր խորհրդատվական բնույթ, քննարկում էր ներքին և արտաքին քաղաքականության հարցեր:
- Գիլդիա** — Միջնադարյան Եվրոպայում առևտրականների միավորում, որ ուներ իր կանոնադրությունը և պաշտպանում էր միության անդամների շահերը:
- Գեկան** (*լատ.՝ գրասնապետ*) — 1. զինվորական աստիճան. Հին Հռոմում տասը զինվորի պետ, 2. ֆակուլտետի ղեկավար բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում:
- Եռադաշտային համակարգ** — Հողի մշակման համակարգ: Մշակովի հողատարածքը բաժանվում էր երեք մասի՝ առաջինում կատարվում էր զարնանացան, երկրորդում՝ աշնանացան, երրորդը թողնվում էր հանգստի: Մի քանի տարին մեկ դրանց տեղերը փոխվում էին, որպեսզի հողի բերքատվությունը վերականգնվեր:
- Թագավորական դոմեն** (*լատ.՝ տիրույթ*) — Ֆրանսիական թագավորի ժառանգական հողային տիրույթների ամբողջությունը:
- Ժողովուրդների մեծ գաղթ** — IV–VII դարերում Հռոմեական կայսրության սահմանամերձ շրջաններից դեպի կայսրության տարածք ներխուժած բարբարոսական ցեղերի տեղաշարժերի ընդհանուր անվանումը:
- Բնդոլգենցիա** (*լատ.՝ ողորմություն*) — Մեղքերի թողության շնորհագիր, որոնց վաճառքը վերածվել էր եկեղեցու և հոգևորականության հարստացման աղբյուրի:

- Իսլամ** (*արաբ.՝ հնազանդ*) — Համաշխարհային երեք կրոններից մեկը (քրիստոնեության և բուդդայականության հետ): Հիմնադրել է Մուհամեդը VII դ.: Սուրբ գիրքը կոչվում է Ղուրան: Իսլամի հետևորդները կոչվում են մուսուլմաններ:
- Իսալիֆա** (*արաբ.՝ հաջորդող*) — Մուսուլմանական պետության բոլոր մուսուլմանների ղեկավարը, որը փոխարինում է մահացած Մուհամեդ մարգարեին:
- Իսաչակիր, խաչակրաց արշավանքներ** — 1096–1270 թթ. ընթացքում արևմտաեվրոպական երկրների և կաթոլիկ եկեղեցու կողմից դեպի Արևելք կազմակերպվեցին 8 արշավանքներ քրիստոնեական սրբավայրերը մուսուլմաններից ազատագրելու համար: Արշավանքի մասնակիցներն իրենց թիկնոցներին կրում էին խաչեր, այդտեղից էլ՝ նրանց խաչակիր անվանումը:
- Խորհրդարան** (*պառլամենտ*) (*ֆրանս.՝ խոսելու տեղ*) — Բարձրագույն ներկայացուցչական օրենսդիր մարմին: Առաջին խորհրդարանը հրավիրվել է Անգլիայում 1265 թ.՝ որպես ներկայացուցչական մարմին: Այլ երկրներում այն կոչվում է կոնգրես, կորտեսներ, ռայխստագ, սեյմ և այլն:
- Կարուկի** — Այսպես է կոչվում թատրոնը միջնադարյան Ճապոնիայում:
- Հայկական արքայատոհմ** — Բյուզանդիայում 867–1056 թթ. կառավարած Հայկական (Մակեդոնական) արքայատոհմ: Հիմնադիրն էր հայազգի Վասիլ (Բարսեղ) I-ը:
- Հավատաքննություն, (ինկվիզիցիա)** (*լատ.՝ հետաքննություն*) — Կաթոլիկ եկեղեցու դատական և քննչական կազմակերպություն, որը ստեղծվել է 1215 թ. կաթոլիկ եկեղեցու հակառակորդներին հալածելու համար: Գոյություն է ունեցել XIII–XIX դդ. Արևմտյան Եվրոպայի գրեթե բոլոր երկրներում, հատկապես մոլեզներ է Իսպանիայում և Իտալիայում:
- Հերետիկոս** — Աղանդավոր մարդ, որը հրաժարվել է քրիստոնեական հավատքից, եկեղեցական կանոններից և ծիսակատարություններից: Հերետիկոսները դաժանորեն հետապնդվում էին եկեղեցու և իշխանությունների կողմից:
- Հիջրա** — Մեքքայից Մեդինա Մուհամեդի փախուստը 622 թ.: Այս տարեթիվն էլ համարվում է մուսուլմանական թվարկության առաջին տարին:
- Հումանիստներ** — Բառացի՝ մարդասերներ. այդպես էին անվանում Վերածննդի շրջանի մշակութային գործիչներին, որոնց ստեղծագործության առանցքում մարդն էր:
- Ճիզվիտներ** (*հիսուսյաններ, Հիսուս անվան լատ. ձևից*) — Կաթոլիկ վանական միաբանության անդամներ (պաշտոնական անվանումը՝ «Հիսուսի ընկերություն»): Հիմնադրել է իսպանացի ազնվական Իգնատիոս Լոյոլան 1534 թ.: Նպատակը կաթոլիկության պաշտպանությունն ու տարածումն է, Հռոմի պապի իշխանության ամրապնդումը: 2012 թ. դրությամբ ճիզվիտների միաբանությունն ուներ մոտ 18 000 անդամ: Պատմության մեջ առաջին անգամ՝ 2013 թ., այս միաբանության անդամն ընտրվեց Հռոմի պապ Ֆրանցիսկ I-ը:
- Մայրոդոն** (*լատ.՝ տան ամսագ*) — Ֆրանկական թագավորությունում Մերովինգների օրոք (V դ. վերջ — VIII դ. սկիզբ) արքունի տնտեսության և թագավորական ունեցվածքի կառավարիչը: Մայրոդոնին նշանակում էր անձամբ թագավորը: Աստիճանաբար մայրոդոնի պաշտոնը դարձավ ժառանգական: Հետագայում նրանք իրենց ձեռքում կենտրոնացրին պետական ամբողջ իշխանությունը:
- Մանուֆակտուրա** — Աշխատանքի բաժանման և տեխնիկայի օգտագործման վրա հիմնված ձեռնարկություն, որտեղ, սակայն, տիրապետող էր ձեռքի աշխատանքը:
- Նորմաններ, վիկինգներ, վարյագներ** — Սկանդինավիայում վաղ միջնադարում բնակվող ցեղերի ընդհանրական անվանումներ:

- Շիաներ և սուննիներ** — Իսլամի երկու ուղղություններ: Գլխավոր տարբերությունը այն հարցի շուրջ է, թե ով է Մուհամեդի ժառանգորդը:
- Պագողա** — Բազմահարկ աշտարակների ձևով տաճարներ միջնադարյան Չինաստանում:
- Պապական պետություն (մարզ)** — Ստեղծվել է VIII դարում Միջին Իտալիայում: Հռոմի պապի աշխարհիկ իշխանության տարածք: Հզորության գագաթնակետին է հասել XII–XIV դարերում, երբ Հռոմի պապերը փորձում էին իրենց ենթարկել եվրոպական երկրների գահակալներին:
- Պրիկազ** — Իվան Ահեղի օրոք Ռուսաստանում ստեղծված պետական կառավարման գործակալությունների անվանումը: Համարժեք է ներկայիս նախարարություններին:
- Ռեկոնկիստա** — Բառացի՝ հետնվաճում. իսպանացիների կողմից մուսուլմաններից իրենց երկրի հետնվաճումը, ազատագրումը: Այն սկսվել էր արաբների կողմից Իսպանիայի գրավումից անմիջապես հետո՝ VIII դարից և շարունակվել է մինչև XV դ. վերջը:
- Ռեֆորմացիա (լատ.՝ վերափոխում)** — Արևմտյան և Կենտրոնական Եվրոպայում XVI դ. առաջին կեսին սկսված հասարակական–քաղաքական շարժում: Այն ուղղված էր կաթոլիկ եկեղեցու արմատական վերափոխմանը: Ռեֆորմացիայի սկիզբը դրվել է 1517 թ. Գերմանիայում Մարտին Լյութերի ելույթով: Ռեֆորմացիայի գաղափարախոսները ժխտում էին կաթոլիկ եկեղեցու անհրաժեշտությունը, հրաժարվում էին երկրպագել սրբապատկերները: Ռեֆորմացիան սկիզբ դրեց բողոքականությանը՝ որպես քրիստոնեության նոր ուղղություն:
- «Ռուսկայա պրավդա»** — Ռուսական օրենքների առաջին գրավոր հավաքածուն, որը ստեղծվել է Յարոսլավ Իմաստունի օրոք:
- «Սալիական դատատանագիրք»** — Ֆրանկական թագավորության հիմնադիր Քլոդվիգի կարգադրությամբ ստեղծված ֆրանկների սովորությանի իրավանորմների ժողովածուն: Սալիական է կոչվել, որովհետև Քլոդվիգը ֆրանկական ցեղերից սալիական ճյուղի առաջնորդն էր:
- Սամուրայ** — Ռազմավատատիրական դաս, զինվորական կաստա Ճապոնիայում: Նույնն է, ինչ ասպետը:
- Սենյոր** — Իր ենթակային հողաբաժին շնորհող, բաժանող ավատատերը: Հող ստացողը կոչվում էր վասալ:
- Սյոզուն** — Ճապոնիայի ռազմավատատիրական կառավարիչների տիտղոս XII դարից մինչև XIX դ. կեսերը: Նրանց օրոք կայսերական արքայատոհմը գրկված էր իրական իշխանությունից:
- Սրբազան հռոմեական կայսրություն (կրճատ անվանումը)** — Ստեղծվել է 962 թ., երբ գերմանական թագավոր Օտտոն I-ը Հռոմում պապի կողմից թագադրվեց Հռոմեական կայսրության թագով: Ավելի ուշ Գերմանական թագավորությունը պաշտոնապես սկսեց կոչվել Գերմանական ազգի սրբազան հռոմեական կայսրություն:
- Սքոլաստիկա (հուն.՝ «դպրոց» բառից)** — XI–XIV դդ. միջնադարյան կրոնական փիլիսոփայություն, որը աչքի էր ընկնում պնդումների անժխտելիությամբ: Բնագիտության զարգացման հետ սքոլաստիկան անկում ապրեց:
- Վասալ** — տե՛ս «Սենյոր» հոդվածը:
- «Վարյագներից հույներ տանող ճանապարհ»** — Այս անունով է հայտնի այն առևտրական ճանապարհը, որը սկսվում էր Բալթիկ ծովից և հասնում Բյուզանդիայի մայրաքաղաք Կոստանդնուպոլիս:

- Վերածնունդ** (*Ռենեսանս*) — Հասարակական–քաղաքական, մշակութային շարժում. սկսվել է Իտալիայում XIV դարում: Վերածնունդը նշանավորվել է խոշոր հայտնագործություններով ու գյուտերով, ինչպես նաև անտիկ մշակույթի նկատմամբ հետաքրքրության արթնացմամբ: Բուռն կերպով զարգացել են գիտությունն ու արվեստը:
- «Վերջին հոռմեացի կայսր»** — Պատմության մեջ այդ անունով է մտել Արևելյան հոռմեական կայսրության (Բյուզանդիա) կայսր Հուստինիանոս I-ը (527–565 թթ.):
- Ցար (լատ.՝ կեսար)** — Ռուսաստանում 1547–1721 թթ. պետության ղեկավարի պաշտոնական տիտղոսը: Առաջինը ցար է թագադրվել Իվան IV Ահեղը: Պյոտր I-ի օրոք փոխարինվել է կայսր տիտղոսով, բայց շարունակվել է գործածվել:
- Ուլուս** (*փոխարքայություն*) — Մոնղոլական տերության վարչաքաղաքական խոշոր միավորների անվանումը:
- «Քաղաքացիական իրավունքի հավաքածու»** — Հուստինիանոս I-ի օրոք կազմված օրենքների ժողովածու, որի մեջ հավաքված են հոռմեական կայսրերի հրապարակած օրենքները:
- Քրիստոնեական եկեղեցու 1054 թ. պառակտումը** — Տեղի է ունեցել Հռոմի պապի և Կոստանդնուպոլսի պատրիարքի միջև քրիստոնեական եկեղեցին գլխավորելու համար մղվող սուր պայքարի արդյունքում: Պապը և պատրիարքը բանադրել են միմյանց ու խզել կապերը եկեղեցիների միջև: Կաթոլիկ և ուղղափառ եկեղեցիների միջև հաշտությունը տեղի է ունեցել մոտ հազար տարի անց՝ 1965 թ.:
- Օպրիչնինա** (*ռուս.՝ опричье, «բացի» բառից*) — Իվան Ահեղի կողմից պետության տարածքից իր համար առանձնացված հողատարածքի անունը: Ռուսաստանում XIV–XV դդ. այդ անունով էին կոչում իշխանի հողատարածքի այն մասը, որը իշխանի մահից հետո հատկացնում էին նրա այրուն: Իվան Ահեղը 1565–1572 թթ. հարուստ հողատարածքներ էր ընդգրկել օպրիչնինայի մեջ, որոնք ընկած էին երկրի հյուսիսում, հարավում և կենտրոնում, մտնում էր նաև Մոսկվայի մի մասը: Այստեղ գործում էր ցարի սեփական կառավարումը՝ Բոյարական դումա, պրիկազներ, զորք: Օպրիչնինա սկսեցին անվանել նաև Իվան IV-ի քաղաքականությունը՝ զանգվածային բռնություններ, մահապատիժ, հողերի բռնագրավում և այլն:

7

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ
ՄԻՋԻՆ ԴԱՐԵՐ

Վաճառքի ենթակա է:

ԶԱՆԳԱԿ
ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

www.zangak.am
www.book.am

